

บทที่ ๔

วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ของพระราชวุฒาจารย์(หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

วิเคราะห์ หมายถึง ขยายออกเป็นส่วน ๆ พิจารณาให้ลึกซึ้ง^๑ เพื่อให้เข้าใจในหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนและวางหลักการเอาไว้ เพราะธรรมะของพระพุทธองค์นั้นมีความลุ่มลึกในหลักคำสอนไม่ได้มีข้อห้ามเรื่องการนับถือสิ่งอื่น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งเร้นลับ ความเชื่อต่าง ๆ ลัทธิต่างๆ อาจเป็นเพราะด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนในศาสนาพุทธบางส่วนนับถือสิ่งอื่นด้วย แต่หลักธรรมของหลวงปู่ดูลย์นั้นจะต้องใช้ปัญญาพิจารณา ดังศึกษาต่อไปนี้

๔.๑ วิเคราะห์หลักการเผยแผ่ธรรมของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

หลักการเผยแผ่ธรรมของท่านหลวงปู่ดูลย์ อตุโลนั้น เป็นที่ทราบกันดีว่าความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็ดี ในสิ่งเร้นลับเหลือวิสัยก็ดี ในเรื่องฤกษ์ยามยามดีต่างๆ ไม่มีเอามาเป็นสาระในคำจิตใจ ซึ่งเป็นที่รู้กันทั่วไปจากอาการที่ปรากฏทางร่างกาย ทางวาจาของท่านนั่นเอง เมื่อมีผู้ใดจะดำเนินกิจการใดๆ ให้ถือเอาความพร้อม ไม่ให้เชื่อถือฤกษ์ยาม หรือเรื่องอิทธิฤทธิ์

๔.๑.๑ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล สอนไม่ให้เชื่อถือฤกษ์ยาม หรือเรื่องอิทธิฤทธิ์

หลวงปู่ดูลย์ ท่านสอนให้พุทธศาสนิกชนให้เชื่อการกระทำของตน คือให้เชื่อเรื่องกรรมจะประกอบกรใดๆ หากมีความพร้อมทางร่างกาย จิตใจและทรัพย์สินเงินทองแล้ววันนั้นเป็นวันดี ดังที่หลวงปู่กล่าวเอาไว้ “วันไหนก็ได้ วันไหนพร้อม วันไหนสะดวกสบาย ใช้ได้ทั้งหมด” ท่านจะไม่กล่าวว่าวันนี้เหมาะ วันนั้นใช้ไม่ได้ แต่หลวงปู่พูดในหมู่สงฆ์ว่า “ถ้ากาย วาจา และจิตใจดี อำนาจความดีงามจะเกิดขึ้นเอง”^๒

๔.๑.๑.๑ สอนไม่ให้เชื่อฤกษ์ยาม แต่ให้เชื่อการกระทำ หมายถึง การกระทำ ความดี ความสุจริต คือ ความประพฤติชอบ ประกอบด้วยมนุษยธรรม ทำด้วยกาย วาจา และใจ สุจริต คือ พฤติกรรมความบริสุทธิ์ ประกอบแต่ประโยชน์สุข เป็นกรรมพึงกระทำโดยแท้ มีส่วนประกอบดังนี้ คือ

^๑ ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๓๒.

^๒ ปฐม นิคมานนท์ รัช.ดร. และคณะ, รวบรวมเรียบเรียง อตุโล ไม่มีใดเทียม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพี.เอ.ลิฟวิ่ง, ๒๕๕๒), หน้า ๒๔๑.

- ๑) กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย ๓ อย่าง คือ
 - (๑) เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
 - (๒) เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
 - (๓) เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม
- ๒) วิสสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา มี ๓ อย่าง คือ
 - (๑) เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
 - (๒) เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ
 - (๓) เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
- ๓) มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ มี ๓ อย่าง คือ
 - (๑) การไม่เพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น
 - (๒) การไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น
 - (๓) การมีสัมมาทิฐิ

สุจริตทั้ง ๓ กาย วาจา ใจ เป็นรากเหง้าแห่งกุศลที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เมื่อใด พระอริยสาวกมีศีลคุณและรากเหง้าแห่งกุศล มีศีลคุณและรากเหง้าแห่งกุศล เมื่อนั้น แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระอริยสาวกก็ชื่อว่า มีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้”^๓

๔.๑.๑.๒ สอนไม่ให้เชื่ออิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ มีพวกสาธุชนถามท่านว่า “เรื่องวัดอุโมงค์มีความศักดิ์สิทธิ์จริงหรือ หลวงปู่จึงได้สร้าง หรืออนุญาตให้สร้างเหรียญขึ้นมา” หลวงปู่วิสัชนาว่า “พวกท่านทั้งหลายแสดงความสนใจในการบำเพ็ญภาวนา ก็พากันบำเพ็ญภาวนาไป ไม่ต้องไปสนใจกับวัดอุโมงค์อันเป็นของภายนอกนี้ แต่สำหรับผู้มีจิตใจเพเลิดเพเลินอยู่ ยังยินดีในการเกิดตายในวัฏสงสาร ยังไม่สามารถหันมาสู่การปฏิบัติธรรมได้ ก็ให้อาศัยวัตถุภายนอก เช่น วัดอุโมงค์เช่นนี้เป็นที่พึ่งไปก่อน อย่าไปดำหนิตเดียอะไรเลย” “ครั้นเมื่อเขาเหล่านั้นประสบอุบัติเหตุเภทภัยมีอันตรายแก่ตน และเกิดแคล้วคลาดด้วยคุณแห่งพระรัตนตรัยที่ดี โดยบังเอิญที่ดีก็จะเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้ในภายหลัง ซึ่งก็จะเป็นเหตุให้เจริญอกงามในทางที่ถูกต้องได้เอง”^๔ จะเห็นได้ว่าหลวงปู่ไม่สอนให้เชื่อในเครื่องรางของขลัง หรือวัตถุมงคล แต่ให้เชื่อในการบำเพ็ญจิตภาวนาที่ทำให้จิตใจสงบ บริสุทธิ์สนใจในการปฏิบัติธรรมแล้วสอนเป็นปริศนาธรรมว่า “จงเอาสิ่งที่เอาได้ จงอย่าเอาสิ่งที่เอาไม่ได้” เป็นหลักการเผยแผ่ธรรมแบบง่าย ๆ

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๘๒-๘๓.

^๔ ปฐม นิกมานนท์ รัต.ดร. และคณะ, รวบรวมเรียบเรียง อุดุล ไม่มีใดเทียม, หน้า ๒๔๔.

แต่มีความหมายที่แฝงไว้ด้วย คุณค่าทางจิตใจคุณงามความดีทางธรรม มองในแง่ของปุณฺณคน ธรรมดาแล้ว ความศักดิ์สิทธิ์แห่งคุณพระรัตนตรัยย่อมมีปรากฏเป็นอัศจรรย์ได้ ดังเช่นพระพุทธ ญาณแห่งพระบรมศาสดาที่ทรงเทศนาการแสดงฤทธิ์ก็นับว่ายอดเยี่ยม การแสดงอิทธิฤทธิ์ ๒ ประการ คือ

(๑) ฤทธิ์ที่มีอาสวะ มีอุปธิ ไม่เรียกว่า อริยะ

(๒) ฤทธิ์ที่ไม่มีอาสวะ ไม่มีอุปธิ เรียกว่า อริยะ^๕

ฤทธิ์ที่มีอาสวะ มีอุปธิ ไม่เรียกว่า อริยะ หมายถึง สมระพรหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเครื่องเผากิเลสความเพียรที่ตั้งมั่น ความหมั่นประกอบ ความไม่ประมาท และ อาศัยการใช้ความคิดอย่างถูกต้องแล้ว บรรลุเจโตสมาธิที่เป็นเหตุทำจิตใจตั้งมั่น ก็แสดงฤทธิ์ได้ หลายอย่าง คนเดียวแสดงฤทธิ์เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏ หรือให้หายไปได้ ทะลุฟ้า กำแพง และภูเขาไปได้ เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบน แผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนกบินไปได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่คือฤทธิ์ ที่มีอาสวะ มีอุปธิ ไม่เรียกว่า อริยะ

ฤทธิ์ที่ไม่มีอาสวะ ไม่มีอุปธิ เรียกว่า อริยะนั้น คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ถ้าหวังอยู่ว่า

เราพึงมีสัญญาในสิ่งที่ปฏิภูกว่าไม่มีปฏิภูม ก็ย่อมมีสัญญาในสิ่งที่ปฏิภูมุนั้นว่าไม่ ปฏิภูมอยู่ ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีสัญญาในสิ่งที่ไม่ปฏิภูมว่าเป็นสิ่งที่ปฏิภูมอยู่ ก็ย่อมมี สัญญาในสิ่งที่ไม่ปฏิภูมุนั้นว่าเป็นปฏิภูมอยู่ ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงละวางสิ่งที่ปฏิภูมและ ไม่ปฏิภูมทั้งสองนั้นเสีย มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ก็ย่อมมีอุเบกขามี สติสัมปชัญญะในสิ่งที่ปฏิภูมและไม่ปฏิภูมนั้นอยู่

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่คือฤทธิ์ที่ไม่มีอาสวะ ไม่มีอุปธิ เรียกว่า อริยะ นี่คือเทศนาอัน ยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้อย่างธรรมชื่อนั้นไม่มีเหลืออยู่ เมื่อทรงรู้อย่างธรรมชื่อนั้นไม่มี เหลืออยู่ ก็ไม่มีธรรมข้ออื่นที่จะทรงรู้อย่างขึ้นไปอีก จะพึงมีสมณะหรือพรหมณ์อื่นผู้รู้ธรรมยิ่ง มี ปัญญาเกินไปกว่าพระผู้มีพระภาค ในเรื่องการแสดงฤทธิ์อีกหรือ^๖

พระพุทธองค์ไม่ทรงสนับสนุนการแสดงอิทธิฤทธิ์ แต่ทรงให้แสดงพระธรรมเทศนาถึง บุคคลผู้ไม่มีอาสวะไม่มีอุปธิ คือ ผู้ที่เป็นอริยะมีสติสัมปชัญญะอยู่ในร่างกายมีอุเบกขาเป็นผู้ที่วาง จากกิเลสอาสวะที่แท้จริง ท่านหลวงปู่ดูลย์ก็เช่นกัน คำสอนหลวงปู่ท่านสอนให้รักษาศีล มีสมาธิ เจริญปัญญา เหมือนกันหมด คำสั่งสอนดังกล่าวของท่าน คือ

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๕/๑๒๐.

^๖ ปฐม นิกมานนทร์ ศ.ดร. และคณะ, รวบรวมเรียบเรียง อตุโล ไม่มีใดเทียม, หน้า ๒๔๔.

“สอนเด็ก ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

สอนหนุ่มสาว ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

สอนผู้เฒ่าผู้แก่ ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา

สอนพระเณร ก็สอนศีล สมาธิ ปัญญา”^๗

หลวงปู่ท่านสอนพุทธบริษัทเหมือน ๆ กันหมดไม่แตกต่างกัน สำหรับสติปัญญาระดับ
ปุถุชน ก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญา เช่นกัน แต่เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ที่จะต้องระมัดระวัง เพราะยัง
อยู่ในชั้นโลกียธรรม ยังคงมีความเปลี่ยนแปลงผิวยแปรได้เสมอ

๔.๑.๒ วิเคราะห์หลักการเผยแพร่ของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล

หลักการเผยแพร่ธรรมะของพระพุทธเจ้ามีอยู่ ๓ รูปแบบ ประกอบด้วยพระธรรมถีกคือ
ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแพร่ธรรมะคือตัวสารที่จะส่งไป และผู้ฟังคือผู้รับสารในการที่จะทำใ้
องค์ประกอบเหล่านี้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องมีการจัดการที่มี
ประสิทธิภาพ เรียกว่า พุทธวิธีในการสอน เพราะพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่พร้อมไปด้วย
คุณสมบัติของนักเผยแพร่และพุทธวิธีในการสอนอย่างครบถ้วน จึงได้รับการยกย่องว่า “สตุถา เทว
มนุสสานิ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” ๓ เพื่อให้ทราบถึงวิธีการเผยแพร่ธรรมะ
ของพระพุทธเจ้าตามแนวพุทธวิธีในการสอน ผู้วิจัยจะนำประเด็นที่สำคัญในการเผยแพร่ธรรมะของ
พระพุทธเจ้า ดังนี้

จุดมุ่งหมายในการสอน ไม่ว่าจะเสด็จไปทางไหน หรือทำอะไรพระพุทธเจ้าทรงตั้ง
จุดมุ่งหมายเสมอแม้แต่การสอนก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีใครปรากฏอยู่ในข่ายคือพระญาณแล้ว พระ
พุทธองค์ก็จะเสด็จไปแสดงธรรมโปรด เรียกว่า จุดมุ่งหมายในการสอน หรือลักษณะอาการที่
พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมี ๓ อย่าง ได้แก่

๑) อภิญาขัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง คือทรงรู้อย่างเห็นเองแล้วจึง
ทรงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม เพื่อใช้แก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน

๒) สนิทานขัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมมีเหตุผล คือผู้ฟังไตร่ตรองตามหรือเห็น
จริงได้ และสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมให้ถูกต้องและเหมาะสมยิ่งขึ้น

๓) สัมปาฏิหาริย์ขัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริง คือผู้ฟังนำผลนั้นไป
ปฏิบัติตาม พร้อมทั้งได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามกำลังของตนๆ^๘

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓.

หลักการเผยแพร่ธรรมของหลวงปู่ดุลย์ เป็นวิธีการแบบง่ายโดยยึดหลัก คือ รู้เห็นแจ้งแล้ว จึงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม เช่น เรื่องราวที่หลวงปู่เดินทางกลับจากอุบลฯ มาสุรินทร์ เพื่อโปรดญาติโยมในครั้งแรก ท่านมาในรูปแบบของพระธุดงค์กัมมัฏฐาน และพำนักโปรดญาติโยมอยู่ที่สำนักป่าบ้านหนองเสม็ด ตำบลเจนิยง อำเภอเมืองสุรินทร์ ในช่วงนั้น ได้มีชายหัวนกละอองธพาลคนหนึ่ง มีความโหดร้ายระดับเสียเป็นที่กลัวเกรงแก่ประชาชนในละแวกนั้น กลุ่มของชายผู้นี้ท่องเที่ยวหากินแถบชายแดนไทยและกัมพูชา เมื่อได้ยินข่าวเล่าลือเกี่ยวกับพระธุดงค์มาพำนักที่บ้านเสม็ด เขามั่นใจว่าพระจะต้องเป็นผู้ที่มีวิชาด้านคาถาอาคมอันล้ำเลิศอย่างแน่นอน จึงมีความประสงค์จะได้วัดมั่งคั่งเครื่องรางของขลัง ประเทยอยู่ยงคงกระพัน ยังไม่ออก ฟันไม่เข้ดงั้น จึงพาลูกสมุนตัวกลั่น ๔ คน มีอาวุธครบครัน แอบเข้าไปหาหลวงปู่อย่างเงิบๆ ขณะนั้นเป็นเวลาประมาณ ๒ ทุ่ม แถวหมู่บ้านป่าถือว่าดึกพอสมควรแล้ว ชาวบ้านที่มาฟังธรรมและบำเพ็ญสมาธิภาวนาพากันกลับหมดแล้ว

กลุ่มนกละอองธพาลให้ประจักษ์ กล่าวอ้อนวอนหลวงปู่ว่า พวกตนรักการดำเนินชีวิตท่ามกลางคนหอกคมดาบ และได้ก่อศัตรูไม่น้อย ที่มาครั้งนี้ก็เพราะมีความเลื่อมใสศรัทธา มีเจตนาจะมาขอวิชาคาถาอาคมไว้ป้องกันตัวให้พ้นจากอันตราย ขอพระครูท่านได้โปรดมีจิตเมตตา เห็นแก่ความลำบากยากเข็ญของพวกกระผม ที่ต้องฟันฝ่าอุปสรรค หลบศัตรูมุ่งร้ายหมายขวัญ ได้โปรดถ่ายทอดวิชาอาคมให้พวกกระผมเถิด หลวงปู่กล่าวกับชายกลุ่มนั้นว่า “ข้อนี้ไม่ยาก แต่ว่า ผู้ที่จะรับวิชาอาคมของเราได้นั้น จะต้องมีการปรับพื้นฐานจิตใจให้แข็งแกร่งเสียก่อน มิฉะนั้นจะรองรับอาถรรพ์ไว้ไม่อยู่ วิชาที่จะยื้อเข้าตัว เกิดวิบัติภัยร้ายแรงได้” ว่าดังนั้นแล้ว หลวงปู่ก็แสดงพื้นฐานของวิชาอาคมของท่านว่า “คาถาทุกคาถา หรือวิชาอาคมที่ประสงค์จะเรียนนั้น จะต้องอาศัยพื้นฐานคือ พลังจิต จิตจะมีพลังได้ก็ต้องมีสมาธิ สมาธินั้นจะเกิดขึ้นได้แต่จากการนั่งภาวนาทำใจให้สงบ วิชาที่จะร่ำเรียนไปจึงจะบังเกิดผลศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีพิบัติภัยตามมา” ฝ่ายนกละอองธพาลนั้น เมื่อเห็นอาถรรพ์อันสงบเย็นมั่นคง มิได้รู้สึกสะทสะท้านต่อพวกเขา ประกอบกับปฏิบัติพาอันงดงามของท่าน ก็เกิดความเย็นกาย เย็นใจ เลื่อมใสนับถือ อีกอย่างก็มีความอยากได้วิชาอาคมดังกล่าว จึงยินดีปฏิบัติตาม

หลวงปู่ได้แนะนำให้นั่งสมาธิภาวนา แล้วบริกรรมภาวนาในใจว่า พุทโธ-พุทโธ ชั่วโมงประมาณ ๑๐-๒๐ นาทีเท่านั้น จอมนกละอองธพาลก็รู้สึกสงบเย็น ยังปีติให้บังเกิดซาบซ่านขึ้นอย่างแรง เป็นปีติชนิดโลดโผน เกิดอาการสะอึกสุดตัว ขนลุกขนชันและร้องไห้ เห็นปรากฏชัดในสิ่งที่ตนเคยกระทำมา เห็นวัฏเวทกำลังถูกล้าง เห็นคนที่มีอาการทรมานทรมาย เนื่องจากถูกทำร้าย เห็นความชั่วช้า

^๔ ศาลาธรรมะ สบายใจ,(ออนไลน์), แหล่งที่มา : http://dharmahall.blogspot.com/2011/05/blog-post_4116.html, (๕ ก.พ. ๒๕๕๖).

เลวทรามต่างๆ ของตน ทำให้รู้สึกสังเวชสลดใจอย่างยิ่ง หลวงปู่ก็ปลอบโยน ให้การแนะนำว่า “ให้ตั้งสมาธิภาวนาต่อไปอีก ทำต่อไป ในไม่ช้าก็จะพ้นจากภวะนั้นแน่นอน”

นักเลงเหล่านั้นพากันนั่งสมาธิภาวนาอยู่กับหลวงปู่ไปจนตลอดคืน ครั้นรุ่งเช้า อานาภาพแห่งศีล และสมาธิที่ได้รับการอบรมฝึกฝนมาตลอดทั้งคืน ก็ยังปัญญาให้เกิดแก่นักเลงเหล่านั้นจิตใจของพวกเขาเริ่มรู้สึกอึดอัดด้วยธรรม เปี่ยมไปด้วยศรัทธา บังเกิดความเลื่อมใส จึงเปลี่ยนใจไปจากการอยากได้วิชาอาคมขลัง ตลอดจนกลับใจเลิกพฤติกรรมอันทำความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นจนหมดสิ้น ปฏิญาณตนเป็นคำตายกับหลวงปู่ว่า จะไม่ทำกรรมชั่วทุจริตอีกแล้วเมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในครั้งนี้ จะเห็นว่าในขณะที่พวกเขาทั้ง ๕ อยู่ต่อหน้าหลวงปู่ พวกเขามีได้กระทำความชั่วอันใดลงไป ส่วนกรรมชั่วที่เขาเคยกระทำความแล้ว ก็หยุดไว้ชั่วขณะ แผงซ่อนเร้นหลบอยู่ในขันธสันดานของเขา ในตอนนั้นพวกเขามีเพียงความรู้สึกโลก ด้วยการอยากได้คาถาอาคมจากหลวงปู่ แต่ความโลภช่วงนั้นได้สร้างความศรัทธาให้เกิด ทำให้ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน ในขณะที่จิตที่ตั้งใจความชั่วทั้งหลายก็หยุดพักไว้ ศีลก็มีความสมบูรณ์พอที่จะเป็นบาทฐานของสมาธิภาวนาได้ เมื่อรักษาได้อย่างนั้นไม่ขาดสาย จิตย่อมตั้งมั่นอยู่ด้วยดี เรียกว่า มีสมาธิจิตที่ไม่กำเริบแปรปรวน เรียกว่าจิตมีศีล และอาการตั้งมั่นอยู่ด้วยดีเรียกว่ามีสมาธิ ย่อมมีความคล่องแคล่วแก่การงาน ควรแก่การพิจารณาปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เรียกว่า สติปัญญา ความรู้สึกและอารมณ์ดังกล่าว ตรงตามคำสอนของท่าน พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทตฺโต ที่ว่า “ศีลอันใด สมาธิอันนั้น สมาธิอันใด ปัญญาอันนั้น”^๙

๔.๒ วิเคราะห์บทบาทการเผยแผ่ธรรมของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

หลักการเผยแผ่ตามแนวพุทธวิธี คือ กระบวนการช่วยเหลือผู้มีความทุกข์ มีปัญหา ด้วยวิธีการที่เรียกว่า การเทศนา หรือการแสดงธรรมอบรมสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนา เทศนา คือ การแสดงธรรม การชี้แจงแสดงความ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) บุคลาธิษฐานเทศนา เทศนามีบุคคลเป็นที่ตั้ง เทศนาอ้างธรรมแสดงโดยยกคนขึ้นอ้าง ยกคนเป็นหลักฐานในการอธิบาย

๒) ธรรมาธิษฐานเทศนา เทศนามีธรรมเป็นที่ตั้ง เทศนาอ้างธรรมแสดงโดยยกหลักตัวสภาวะขึ้นอ้าง^{๑๐} นอกจากนั้น เทศนา ยังหมายถึงการชี้แจงแสดงความ การยกตัวอย่างคนหรือธรรมะมาอธิบาย เป็นการบ่งบอกถึงลักษณะ และวิธีการ (Methodology) ในการช่วยเหลือของกัลยาณมิตร ต่อผู้ทุกข์ และมีปัญหา ด้วยการชี้แจงแสดงความ การอธิบาย เพื่อให้ผู้ทุกข์

^๙ ปฐม นิคมานน ทร.ศ.ดร. และคณะ, รวบรวมเรียบเรียง อตุโล ไม่มีใดเทียม, หน้า ๑๕๓-๑๕๕.

และมีปัญหา สามารถดับทุกข์ของตนเองได้ ด้วยการปฏิบัติตามหนทางที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำไว้

ดังนั้น เทศน์ หรือเทศนา จึงหมายถึง การแสดงธรรม การชี้แจงแสดงความ การแนะนำสั่งสอน การชี้ให้เห็น และการเสนอแนะแนวทาง ซึ่งสอดคล้องกับการช่วยเหลือทางพุทธธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า พระองค์เป็นผู้ชี้ทาง ตรงกับคณกโมคคัลลานพราหมณ์ กล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ว่า

ท่านพระโคดม พระภาณิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคดม พระภาณิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคลลหงายของทีครว่า เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทางหรือตามประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า คนมีตาจะเห็นรูปได้ ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดมพร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะขอท่านพระโคดมโปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิต^{๑๐}

ในการแสดงธรรมของพระพุทธองค์นั้นไม่มีพิธีรีตองแต่อย่างไร เพราะแท้จริงแล้ว การแสดงธรรม คือ การสนทนากับคน ๆ หนึ่ง หรือหมู่หนึ่ง โดยพระพุทธองค์ทรงอธิบายความ ย้อนถามเมื่อควรย้อน ขอมให้คำเมื่อสงสัย ทรงชี้แจงพร้อมด้วยตัวอย่างเปรียบเทียบ และพูดสะกิดใจให้เขาได้ใคร่ครวญ ทำให้บุคคลมีสติเห็นแนวทางดับทุกข์ และปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง การแสดงธรรมของพระพุทธองค์ไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด๑๒ การแสดงธรรมจึงมีคุณลักษณะตรงกับการให้การปรึกษาดังกล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะการแสดงธรรม หรือเทศนา เป็นกระบวนการชี้ทางเพื่อช่วยเหลือมนุษยชาติทั้งหลาย ให้มีดวงตาเห็นธรรม เห็นทุกข์ และแนวทางในการดับทุกข์ แก้ปัญหา บรรลุสู่ความสงบ สะอาด และสว่างแห่งชีวิต ดังพุทธคำรัสสที่ว่า

เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย ดูกรพระภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงแสดงธรรมะงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้ง พยัญชนะ

^{๑๐} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๗๘/๘๔.

บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายผู้มีภูมิจักเป็นปรกตมียอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม
ย่อมเสื่อมรอบ ผู้รู้ทั่วถึงซึ่งธรรม จักมี^{๑๑}

การแสดงธรรมนั้น จัดเป็นธรรมทาน คือ การให้ธรรมเป็นทาน หมายถึง การให้การปรึกษาชี้แนะ
แนวทาง ช่วยให้มีศรัทธาที่มีทุกข์ มีปัญหา สามารถดับทุกข์ และแก้ปัญหาก็ได้ ดังอรรถกถาธรรมบท ได้
กล่าวว่า เพราะได้อาศัยธรรมทาน คนทั้งหลายจึงได้สำเร็จมรรคผล อันเป็นที่สันทุกข์อย่างเด็ดขาด
ธรรมทานจึงถือว่าเป็นเลิศ พระพุทธองค์จึงยกย่องธรรมทานว่า การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง

รสแห่งธรรม ชนะรสทั้งปวง

ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง

ความสันตติหา ชนะทุกข์ทั้งปวง^{๑๒}

จึงสรุปได้ว่า พุทธวิธีการให้การปรึกษา คือ วิธีการแสดงธรรมของพระพุทธองค์เพื่อช่วยเหลือ
ผู้ที่มีปัญหา หรือความทุกข์ ให้สามารถข้ามพ้นจากทุกข์ได้ด้วยมีพระองค์เป็นกัลยาณมิตร ด้วย
วิธีการของพระพุทธองค์

๔.๒.๑ วิเคราะห์วิธีการสอนแบบต่างๆ ของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล

วิธีการสอน คือ การถ่ายทอดเนื้อหาโดยใช้วิธีการบอกให้รู้ และให้ผู้เรียนนำไปปฏิบัติ
ต่อไป ซึ่งการสอนนี้ เป็นความเกี่ยวเนื่องระหว่างผู้สอนและผู้เรียน^{๑๓} หลวงปู่ดูลย์ อตุโล ก็เป็น
พระวิปัสสนาจารย์รูปหนึ่งที่มีวิธีการสอนธรรมะที่น่าสนใจ เพราะท่านมีการประยุกต์จากความคิด
ของท่านเอง โดยอาศัยวิธีการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว เป็นแนวทางในการสอนธรรมะแก่ผู้ที่
สนใจ การเผยแผ่ธรรมะของหลวงปู่ดูลย์นั้น เพื่อให้เห็นถึงวิธีการสอนของท่านให้ชัดเจน จึง

^{๑๑} วิมหา (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๒} การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง หมายถึง บุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อ
ประโยชน์สุขส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรมจนรู้ว่าคุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละว่าคืออะไร
เสียก่อน จึงจะให้หรือเสียสละได้ หากไม่ได้ฟังธรรม การให้สิ่งอื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย

รสแห่งธรรม ชนะรสทั้งปวง หมายถึง รสอื่น ๆ เช่น รสสุขาโภชนาของเทวดา ยังเป็นปัจจัยให้สัตว์ต้อง
เสวยทุกข์ในสังสารวัฏ แต่รสแห่งพระธรรม คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และโลกุตตรธรรม ๘ ประการ
เป็นรสแห่งความสุขที่ประเสริฐสุด ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง หมายถึง ความยินดีอื่น ๆ เช่น
ความยินดีบุตร ธิดา ทรัพย์สิน สตรี หรือการขับร้อง ประโคมดนตรี ทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยให้เสวยทุกข์ใน
สังสารวัฏ แต่การแสดงธรรม การได้ฟังธรรม หรือการแนะนำธรรม ย่อมก่อให้เกิดปีติสุข และเป็นปัจจัยให้บรรลु
อรหัตผล สิ้นทุกข์ในสังสารวัฏได้ ความสันตติหา ชนะทุกข์ทั้งปวง หมายถึง อรหัตผลที่เกิดขึ้นในที่สุดแห่ง
ความสันตติหานั่นเป็น

^{๑๓} อากรณ ใจเที่ยง, หลักการสอน, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

ถือเอาวิธีการที่พระพุทธเจ้าทางแสดงไว้เพื่ออำนวยความสะดวกทำความเข้าใจ ในวิธีการสอนธรรมะของ หลวงปู่ดูลย์ เมื่อประมวลตามแนวที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ในสังคิณสูตร^{๑๔} มี ๔ ประการคือ

๑) วิธีการสอนแบบสนทนา เป็นการสอนโดยใช้วิธีการถามคู่สนทนา เพื่อให้เกิด ความเข้าใจธรรมะและความเลื่อมใสศรัทธา วิธีการสอนแบบนี้ จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้า ใช้โปรดบุคคลในกลุ่มที่มีจำนวนจำกัดที่สามารถพูดคุยตอบโต้กันได้ การสอนแบบสนทนาเป็นการ ใช้วิธีพูดคุยสนทนากับคู่สนทนา ซึ่งเป็นทั้งเรื่องการถามและตอบ หรือปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ การ สอนธรรมะของหลวงปู่เทียนก็เช่นกัน ยุคแรก ๆ จะอยู่ในขอบข่ายที่ยังจำกัดอยู่ ทั้งเรื่องของ บุคคลที่เข้ามาศึกษาและสถานที่ในการสอน เพราะการเผยแผ่ธรรมะในยุคแรก ศรัทธาของมวลชน ที่มีต่อท่านยังไม่มาก ผู้สนใจมาฟังครั้งละมาก ๆ จึงมีน้อย การเผยแผ่ธรรมะของท่าน จึงมีบุคคลที่ มีจำนวนจำกัดหรือสอนบุคคลที่อยู่ใกล้ตัวก่อน

การสอนจึงเป็นการสนทนาตอบโต้ระหว่างท่านและผู้ร่วมสนทนา เป็นวิธีการที่ท่านใช้ มากในยุคแรก ๆ ไม่ว่าจะเจอกับใครที่พอจะสื่อสารด้วยการสนทนาได้ เพื่อที่จะชักนำชี้ชวน ให้เห็น ความสำคัญของการปฏิบัติตามวิธีการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว

๒) วิธีสอนแบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการ แสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ ความเข้าใจ กายมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหา ความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็น แบบกว้าง ๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์ แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่า เป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

๓) แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อ ธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่าย พระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมา ถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณา ดู ลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม

๔) แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ขึ้นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทะนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมาราบทูล พระพุทธเจ้าพระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิดเมื่อเจ้าตัวรับ ได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็จะทรงดำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณาผลร้ายของ

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๓๑๒/๒๕๑.

ความประพฤติไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกัน กับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้ โดยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ในท่านกลางสงฆ์ และโดยความรับทราบร่วมกันของสงฆ์ ในการสอนแบบนี้พึงสังเกตว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทโดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้คำว่า สงฺฆสฺสอุจฺจนาย แปลว่า เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ท่านอธิบายความหมายว่าทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่าถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า ดีแล้วไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ

๔.๒.๒ แนวทางการสอนศิษย์ ของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

สำหรับศิษยานุศิษย์ที่เป็นภิกษุสามเณร และปรารธนาจะเจริญงอกงาม อยู่ในบวรพุทธศาสนานั้น หลวงปู่จะชี้แนะแนวทางดำเนินปฏิบัติไว้ ๒ แนวทาง ซึ่งท่านให้ความเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นศาสนทายาทนั้น ควรทำการศึกษาทั้งสองด้านคือ ทั้งปริยัติและปฏิบัติ ดังนั้น หลวงปู่จึงแนะนำว่า ผู้ที่อายุน้อยและมีแวว มีความสามารถ ในการศึกษาเล่าเรียน ก็ให้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมไปก่อน ในเวลาที่ว่างจากการศึกษาก็ให้ฝึกฝนปฏิบัติสมาธิภาวนาไปด้วย เพราะจิตใจที่สงบ มีสมาธิย่อมอำนวยผลดีแก่การเรียนเมื่อมีผู้สามารถที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อไปในชั้นสูงๆ ได้ หลวงปู่ก็จะจัดส่งให้ไปเรียนต่อในสำนักต่างๆ ที่กรุงเทพฯ หรือที่อื่นที่เจริญด้วยการศึกษาด้านพระปริยัติธรรม ศิษยานุศิษย์ของหลวงปู่จึงมีมากมายหลายรูป ที่ศึกษาพระปริยัติธรรมจบชั้นสูงๆ ถึงเปรียญ ๘ เปรียญ ๙ ประโยค หรือจบระดับปริญญาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ จนกระทั่งไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกาสำหรับอีกแนวทางหนึ่ง นั้น สำหรับผู้ที่มีอายุมากแล้วก็ดี ผู้ที่รู้สึกว่ามันสมองไม่อำนวยต่อการศึกษาก็ดี ผู้ที่สนใจในธุดงค์กัมมัฏฐานก็ดี หลวงปู่ก็แนะนำให้ศึกษาพระธรรมวินัยให้พอเข้าใจ ให้พอคุ้มครองรักษาตัวเองให้สมควรแก่สมณสาธูป แล้วจึงมุ่งปฏิบัติกัมมัฏฐานต่อไปให้จริงจังก็แลสำหรับผู้ que เลือกแนวทางทั้งสองนั้น หลวงปู่ยังได้ชี้แนะไว้อีก ๒ วิธี คือ

(๑) ผู้ที่เฝ้าในทางธุดงค์กัมมัฏฐานตามแบบฉบับของ พระอาจารย์ใหญ่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่ก็จะแนะนำและส่งให้ไปอยู่รับการศึกษากับครูบาอาจารย์จังหวัดสกลนคร อุตรดิตถ์ และหนองคายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่สำนักวัดป่าอุดมสมพร และสำนักถ้ำขาม ของท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ได้ฝากฝังไปอยู่มากที่สุด และมาในระยะหลังมีฝากไป สำนักวัดป่าบ้านตาดของท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสมฺปนฺโน บ้างเป็นที่สังเกตว่าไม่มีลูกศิษย์ลูกหาที่สนใจเฝ้าในกิจธุดงค์คนใด ที่หลวงปู่จะแนะนำให้ไปเอง หรือ เทียวเสาะแสวงหาเอาเอง หรือเดินทางไปสำนักนั้นๆ เองในเรื่องนี้ท่านเจ้าคุณ พระโพธิ์นันทมุนี ยืนยันว่า หลวงปู่เคยใช้ให้ท่านเจ้าคุณเอง

เป็นผู้นำพระไปฝากไว้ที่สำนัก ท่านพระอาจารย์ฝั้น หลายเที่ยว หลายชุดด้วยกัน ศิษย์ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมจากสำนัก ท่านพระอาจารย์ฝั้น นั้น ก็ได้กลับมาบำเพ็ญประโยชน์แก่การพระศาสนา ด้านวิปัสสนาธุระ ที่จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ หลายท่านด้วยกัน จนกระทั่งมีไปเผยแพร่พระศาสนาในด้านนี้ถึงสหรัฐอเมริกา ก็หลายรูป ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้ก็เป็นเพราะผลการสังเกตเห็นแวว และส่งเสริมสนับสนุนของหลวงปู่ตนเอง

(๒) วิธีที่ หลวงปู่ชี้แนะไว้สำหรับผู้สนใจจะปฏิบัติทางด้านสมาธิวิปัสสนาเพียงอย่างเดียว ไม่สนใจในชุดคัมภีร์มัญฐาน อาจเป็นด้วยไม่ชอบการนั่งหมั้นแบบนั้น หรือมีสุขภาพไม่เหมาะแก่การนั่งอาหารมื้อเดียว หรือเพราะเหตุผลอื่นใดก็ตามหลวงปู่จะไม่แนะนำให้ไปที่ไหน แต่ให้อยู่กับที่ที่ตนยินดีชอบใจ ในจังหวัดสุรินทร์หรือบุรีรัมย์ อาจเป็นวัดบูรพาารามหรือวัดไหนก็ได้ที่รู้สึกว่ายู่สบายหลวงปู่ถือว่า การปฏิบัติธรรมอย่างนี้ ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปไหน ในเมื่อกายยาว ๑ วา หนา ๑ คืบนี้แล เป็นตัวธรรม เป็นตัวโลก เป็นที่เกิดแห่งธรรม เป็นที่ดับแห่งธรรม เป็นที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อาศัยบัญญัติไว้ ซึ่งธรรมทั้งปวง แม้ใครใคร่จะปฏิบัติธรรมก็ต้องปฏิบัติที่กายและใจเรา นี้ หาได้ไปปฏิบัติที่อื่นไม่ดั่งนั้น ไม่จำเป็นต้องหอบสังฆารนี้ไปที่ไหน ถ้าตั้งใจจริงแล้วนั่งอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้น นอนอยู่ที่ไหน ยืนอยู่ที่ไหน เดินอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้นนั่นแลยิ่งกว่านั้น หลวงปู่อธิบายว่า ยิ่งผู้ใดสามารถปฏิบัติภาวนาในท่ามกลางความวุ่นวายของบ้านเมือง ที่มีแต่ความอึกทึกครึกโครม หรือแม้แต่กระทั่งในขณะที่รอบๆ ตัวมีแต่ความเอะอะวุ่นวาย ก็สามารถกำหนดจิตตั้งสมาธิได้ สมาธิที่ผู้นี้ทำให้เกิดได้จึงเป็นสมาธิที่เข้มแข็งและมั่นคงกว่าธรรมดา ด้วยเหตุที่สามารถต่อสู้เอาชนะสภาวะที่ไม่เป็นสปปายะ คือไม่อำนวยนั้นเอง เพราะว่า สถานที่ที่เปลี่ยววิเวกนั้น ย่อมเป็นสปปายะ อำนวยให้เกิดความสงบอยู่แล้ว จิตใจย่อมจะหยั่งลงสู่สมาธิได้ง่ายเป็นธรรมดาหลวงปู่ยังเคยบอกด้วยว่า การเดินจงกรม จนกระทั่งจิตหยั่งลงสู่ความสงบนั้น จะเกิดสมาธิที่แข็งแกร่งกว่าสมาธิที่สำเร็จจากการนั่งหรือนอนหรือแม้แต่การเข้าป่า ยิ่งนัก^{๑๕}

หลวงปู่ดูลย์ ทรงใช้วิธีการสอนตามแนวพระพุทธองค์ คือ สอนตามธรรมชาติผู้เรียน โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) ธรรมชาติทางกายภาพ ๒) ธรรมชาติทางจิต ๓) ธรรมชาติทางพฤติกรรม ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า ผู้เรียนย่อมประกอบด้วยขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ส่วนปัญหาพื้นฐานของผู้เรียนก็คือ ผู้เรียนนั้นมีอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ อยู่มากก็จะใช้วิธีลดอกุศลมูลลงได้บ้าง^{๑๖}

^{๑๕} อ้างแล้ว.

^{๑๖} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พุทธวิธีการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕, หน้า ๒๒).

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังทรงคำนึงถึงจิตของผู้เรียนด้วย หลวงปู่ดูลย์ท่านได้สอนสามเณรที่ขอลาศึกษา ถึง ๓ ครั้ง ด้วยความเมตตาสงสาร สุดท้ายสามเณรขอลาไปเรียนหนังสือที่วัดบวรนิเวศวิหารเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๘ พาไปฝากตัวกับ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในสมัยนั้น ในกรณีของสามเณรรูปนี้ เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงออกในการให้การศึกษแก่ลูกศิษย์โดยใช้วิธีเมตตาเป็นหลัก^{๑๗}

๔.๓ วิเคราะห์หลักธรรมและคำสอนของพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

คำสอนทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้นเป็นเพียงอุบายให้คนทั้งหลายหันมาคิดนั่นเอง คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายก็เพราะกิเลสมีมากมายแต่ทางที่ดับทุกข์ได้มีทางเดียว คือการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน พระนิพพานนั้นเรามีโอกาสปฏิบัติธรรมที่ถูกทางเช่นนี้มีน้อยนักหากปล่อยโอกาสให้ผ่านไปเราจะหมดโอกาสพ้นทุกข์ได้ทันในชาตินี้แล้วจะต้องหลงอยู่ในความเห็นผิดอีกนานแสนนานเพื่อจะพบธรรมอันเดียวกันนี้ดังนั้นเมื่อเราเกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้วรีบปฏิบัติให้หลุดพ้นเสีย มิฉะนั้นจะเสียโอกาสอันดีนี้ไปเพราะว่าเมื่อสังขารมฤตมมีความมืดมนย่อมครอบงำปวงสัตว์ให้อยู่ในกองทุกข์สิ้นกาลนาน

นิมิตบางอย่างมันก็สนุกดี น่าเพลิดเพลินอยู่หรือแต่ถ้าคิดอยู่แค่นั้นก็เสียเวลาเปล่าวิธีละได้ง่ายก็คือ อย่าไปดูสิ่งที่ถูกเห็นเหล่านั้นให้ดูผู้เห็น แล้วสิ่งที่ไม่อยากเห็นนั้นก็หายไปเองขอให้ท่านทั้งหลาย สำนวญดูความสุขว่าตรงไหนที่ตนเห็นว่ามันสุขที่สุดในชีวิตครั้งสำนวนดูแล้วมันก็แค่นั้นแหละ แค่ว่าเราเคยพบมาแล้วนั่นเองทำไมจึงไม่มากกว่านั้น มากกว่านั้นไม่มีโลกนี้มีอยู่แค่นั้นเอง แล้วก็ซ้าๆ ซากๆ อยู่แค่นั้นเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ร่ำไปมันจึงน่าจะมีมีความสุขชนิดพิเศษกว่าประเสริฐกว่านั้น ปลอดภัยกว่านั้นพระอรียเจ้าทั้งหลาย ท่านจึงสละสุขส่วนน้อยนั้นเสียเพื่อแสวงหาสุขอันเกิดจากความสงบกาย สงบจิต สงบกิเลสเป็นความสุขที่ปลอดภัยหาสิ่งใดเปรียบมิได้เลย

ภิกษุเราถ้าปลูกความยินดีในเพศภาวะของตนได้แล้วก็จะมีแต่ความสุข เขือกเย็น ถ้าตัวเองอยู่ในเพศภิกษุ แต่กลับไปยินดีในเพศอื่นความสุขก็จะทับถมอยู่ร่ำไปหยุดกระหาย หยุดแสวงหาได้ นั่นคือภิกษุภาวะโดยแท้ความเป็นพระนั้น ยิ่งจน ยิ่งมีความสุข

ศิระะที่ปลงผมหมดแล้วสัตว์เลื้อยคลานเล็กน้อยเช่น เหาขอมอาศัยอยู่ไม่ได้ฉันใดจิตที่พ้นจากอาารมณ์ ขาดการปรุงแต่งแล้วทุกข์ก็อาศัยอยู่ไม่ได้ฉันนั้น

ในทางโลกเขามีสิ่งที่มี แต่ในทางธรรมมีสิ่งที่ไม่มีคนในโลกนี้ต้องมีสิ่งที่มี เพื่ออาศัยสิ่งนั้นเป็นอยู่ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมต้องปฏิบัติจนถึงสิ่งที่ไม่มีและอยู่กับสิ่งที่ไม่มี

^{๑๗} ปฐม นิคมานนท์ รศ.ดร. และคณะ, รวบรวมเรียบเรียง อตุโล ไม่มีใครเทียม, หน้า ๒๓๕.

การปฏิบัติธรรม ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปไหนในเมื่อกายขาว ๑ วา หนา ๑ กีบ นี่แหละเป็นตัวธรรมเป็นทั่วโลก เป็นที่เกิดแห่งธรรม เป็นที่ตั้งแห่งธรรมเป็นที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้อาศัยบัญญัติไว้ซึ่งธรรมทั้งปวงแม้ใครใคร่จะปฏิบัติธรรม ก็ต้องปฏิบัติที่กายและใจนี้หาได้ปฏิบัติที่ไหนไม่ ดังนั้น ถ้าตั้งใจจริงแล้ว นั่งอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้นนอนอยู่ที่ไหน ยืนอยู่ที่ไหน เดินอยู่ที่ไหน ธรรมก็เกิดที่ตรงนั้น

หลักธรรมที่แท้นั้นคือ จิตให้กำหนดจิต ให้เข้าใจจิตตัวเองให้ลึกซึ่งเมื่อเข้าใจจิตตัวเองได้ลึกซึ่งแล้วนั้นแหละได้แล้วซึ่งหลักธรรม

กิเลสทั้งหมด เกิดรวมอยู่ที่จิต ให้เพ่งมองที่จิตอันไหนเกิดก่อน ให้ละอันนั้นก่อน

จิตที่ส่งออกนอก เป็นสมุทัยผลอันเกิดจากสติที่ส่งออกนอก เป็นทุกข์จิตเห็นจิต เป็นมรรคผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต เป็นนิโรธ

๔.๓.๑ วิธีเจริญสมาธิภาวนา ของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล

วิธีเจริญสมาธิภาวนาตามแนวการสอนของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล มีดังต่อไปนี้

๑) เริ่มต้นด้วยอิริยาบถที่สบาย ยืน เดิน นั่ง นอน ได้ตามสะดวก ทำความรู้ตัวเต็มที่ และ รู้อยู่กับที่ โดยไม่ต้องรู้อะไร คือ รู้ตัว หรือรู้ “ตัว” อย่างเดียว รักษาจิตเช่นนี้ไว้เรื่อยๆ ให้ “รู้อยู่เฉยๆ” ไม่ต้องไปจำแนกแยกแยะ อย่างบังคับ อย่างพยายาม อย่าปล่อยล่องลอยตามยถากรรม เมื่อรักษาได้สักครู่ จิตจะคิดแต่ไปโน่นมานั่นต่างๆ โดยไม่มีทางรู้ทันก่อน เป็นธรรมดาสำหรับผู้ฝึกใหม่ ต่อเมื่อจิตแล่นไป คิดไปโน่นมานั่นๆ จนอึดแล้ว ก็จะรู้สึกตัวขึ้นมาเอง เมื่อรู้สึกตัวแล้วให้พิจารณาเปรียบเทียบสภาวะของตนเอง ระหว่างที่มีความรู้อยู่กับที่ และระหว่างที่จิตคิดไปโน่นมานั่น ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เพื่อเป็นอุบายสอนจิตให้จดจำ จากนั้นค่อยๆ รักษาจิตให้อยู่ในสภาวะรู้อยู่กับที่ต่อไป ครั้นพลังพลการรักษาไม่ดีพอ จิตก็จะแล่นไปเสวยอารมณ์ข้างนอกอีกจนอึดแล้ว ก็จะกลับรู้ตัว รู้ตัวแล้วก็พิจารณาและรักษาจิตต่อไป ด้วยอุบายอย่างนี้ ไม่นานนัก ก็จะสามารถควบคุมจิตได้และบรรลุสมาธิในที่สุด และจะเป็นผู้ฉลาดใน “พฤติแห่งจิต” โดยไม่ต้องไปปรึกษาหารือใคร

ข้อห้าม ในเวลาจิตฟุ้งเต็มที่ อย่าทำ เพราะไม่มีประโยชน์และยังทำให้บั่นทอนพลังความเพียร ไม่มีกำลังใจในการ เจริญจิตครั้งต่อไป ในกรณีที่ไม่สามารถทำเช่นนี้ได้ ให้ลองนึกคำว่า “พุทโธ” หรือคำอะไรก็ได้ที่ไม่เป็นเหตุเข้าชวน หรือเป็นเหตุขัดเคืองใจ นึกไปเรื่อยๆ แล้วสังเกตดูว่า คำที่นึกนั้น ชัดที่สุดที่ตรงไหน ที่ตรงนั้นแหละคือฐานแห่งจิต พึงสังเกตว่า ฐานนี้ไม่อยู่คงที่ตลอดเวลา บางวันอยู่ที่หนึ่ง บางวันอยู่อีกที่หนึ่ง ฐานแห่งจิตที่ค้ำนั่งพุทโธปรากฏชัดที่สุดนี้ ย่อมไม่อยู่ภายนอกกายแน่นอน ต้องอยู่ภายในกายแน่ แต่เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้ว จะเห็นว่าฐานนี้จะว่าอยู่ที่

ส่วนไหนของร่างกายก็ไม่ถูก ดังนั้น จะว่าอยู่ภายนอกก็ไม่ใช่ จะว่าอยู่ภายในก็ไม่เชิง เมื่อเป็นเช่นนี้ แสดงว่าได้กำหนดกฎฐานแห่งจิตแล้ว

เมื่อกำหนดถูก และพุทโธปรากฏในมโนนิภักชฌเจตติ ก็ให้กำหนดนึกไปเรื่อย อย่าให้ขาดสายได้ ถ้าขาดสายเมื่อใด จิตก็จะแล่นไปสู่อารมณ์ทันที เมื่อเสวยอารมณ์อิ่มแล้ว จึงจะรู้สึกตัวเอง ก็ค่อยๆ นึกพุทโธต่อไป ด้วยอุบายวิธีในทำนองเดียวกับที่กล่าวไว้เบื้องต้น ในที่สุดก็จะค่อยๆ ควบคุมจิตให้อยู่ในอำนาจได้เอง ข้อควรจำ ในการกำหนดจิตนั้น ต้องมีเจตจำนงแน่วแน่ในอันที่จะเจริญจิตให้อยู่ในสภาวะที่ต้องการ เจตจำนงนี้ คือ ตัว “ศีล” การบริกรรม “พุทโธ” เปล่าๆ โดยไร้เจตจำนงไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย กลับเป็นเครื่องบั่นทอนความเพียร ทำลายกำลังใจในการเจริญจิตในคราวต่อไป แต่ถ้าเจตจำนงมั่นคง การเจริญจิตจะปรากฏผลทุกครั้ง ไม่มากก็น้อยอย่างแน่นอน

ดังนั้น ในการนึก พุทโธ การเพ่งเล็งสอดส่องถึงความชัดเจนและความไม่ขาดสายของพุทโธจะต้องเป็นไปด้วยความไม่ลดละ เจตจำนงที่มีอยู่อย่างไม่ลดละนี้ หลวงปู่เคยเปรียบไว้ว่ามีลักษณะการประหนึ่งบุรุษผู้หนึ่งจ้องสายดาอยู่ที่คมดาบที่ขาศึกเงื้อง่าขึ้นสุดแขน พร้อมทั้งจะฟันลงมา บุรุษผู้นั้นจ้องคอยที่อยู่ว่าถ้าคมดาบนั่นฟาดฟันลงมา ตนจะหลบหนีประการใดจึงจะพ้นอันตราย เจตจำนงต้องแน่วแน่เห็นปานนี้ จึงจะยังสมาธิให้บังเกิดได้ ไม่เช่นนั้นอย่าทำให้เสียเวลาและบั่นทอนความศรัทธาของตนเองเลย เมื่อจิตค่อยๆ หยั่งลงสู่ความสงบทีละน้อยๆ อาการที่จิตแล่นไปสู่อารมณ์ภายนอก ก็ค่อยๆ ลดความรุนแรงลง ถึงไปก็ไปประเดี๋ยวประด๋าวก็รู้สึกตัวได้เร็ว ถึงตอนนี้คำบริกรรมพุทโธ ก็จะขาดไปเอง เพราะคำบริกรรมนั้นเป็นอารมณ์หยาบ เมื่อจิตล่วงพ้นอารมณ์หยาบและคำบริกรรมขาดไปแล้ว ไม่ต้องย้อนถอยมาบริกรรมอีก เพียงรักษาจิตไว้ในฐานที่กำหนดเดิมไปเรื่อยๆ และสังเกตดูความรู้สึก และ “พฤติแห่งจิต” ที่ฐานนั้นๆ บริกรรมเพื่อรวมจิตให้เป็นหนึ่ง สังเกตดูว่า ใครเป็นผู้บริกรรมพุทโธ

๒) จูจิตเมื่ออารมณ์สงบแล้ว ให้สติจดจ่ออยู่ที่ฐานเดิมเช่นนั้น เมื่อมีอารมณ์อะไรเกิดขึ้น ก็ให้ละอารมณ์นั้นทิ้งไป มาดูที่จิตต่อไปอีก ไม่ต้องกังวลใจ พยายามประคับประคองรักษาให้จิตอยู่ในฐานที่ตั้งเสมอๆ สติคอยกำหนดควบคุมอยู่อย่างเงียบๆ (รู้อยู่) ไม่ต้องวิจาร์ณกิจริยาจิตใดๆ ที่เกิดขึ้น เพียงกำหนดรู้แล้วละไปเท่านั้น เป็นไปเช่นนี้เรื่อยๆ ก็จะค่อยๆ เข้าใจกิจริยาหรือพฤติแห่งจิตได้เอง (จิตปรุงกิเลส หรือกิเลสปรุงจิต) ทำความเข้าใจในอารมณ์ความนึกคิด สังเกตอารมณ์ทั้งสามคือ ราคะ โทสะ โมหะ

๓) อย่าส่งจิตออกนอก กำหนดรู้อยู่ในอารมณ์เดียวเท่านั้น อย่าให้ขาดสายไปในอารมณ์ภายนอก เมื่อจิตพลอดคิดไป ก็ให้ตั้งสติระลึกถึงฐานกำหนดเดิม รักษาสัมปชัญญะให้

สมบูรณ์อยู่เสมอ (รูปนิมิต ให้อยู่ไว้ ส่วนนามนิมิตทั้งหลายอย่าได้ใส่ใจกับมัน) ระวางจิตไม่ให้คิดถึงเรื่องภายนอก สังเกตการหวนไหวของจิตตามอารมณ์ที่รับมาทางอายตนะ ๖

๔) จงทำญาณให้เห็นจิต เหมือนดังตาเห็นรูป เมื่อเราสังเกตกิริยาจิตไปเรื่อยๆ จนเข้าใจถึงเหตุปัจจัยของอารมณ์ความนึกคิดต่างๆ ได้แล้ว จิตก็จะค่อยๆ รู้เท่าทันการเกิดของอารมณ์ต่างๆ อารมณ์ความนึกคิดต่างๆ ก็จะค่อยๆ ดับไปเรื่อยๆ จนจิตว่างจากอารมณ์ แล้วจิตก็จะเป็นอิสระ อยู่ต่างหากจากเวทนาของรูปกาย อยู่ในฐานะกำหนดเดิมนั่นเอง การเห็นนี้เป็นการเห็นด้วยปัญญาจักขุ คิดเท่าไรก็ไม่รู้ ต่อเมื่อหยุดคิดจึงรู้ แต่ต้องอาศัยคิด

๕) แยกอุปถัมภ์ ด้วยวิชชา มรรคจิต เมื่อสามารถเข้าใจได้ว่า จิต กับ กาย อยู่คนละส่วนได้แล้ว ให้ดูที่จิตต่อไปว่า ยังมีอะไรหลงเหลืออยู่ที่ฐานที่กำหนด (จิต) อีกหรือไม่ พยายามใช้สติ สังเกตดูที่จิต ทำความสงบอยู่ในจิตไปเรื่อยๆ จนสามารถเข้าใจ พุทธิแห่งจิต ได้อย่างละเอียดลออตามขั้นตอน เข้าใจในความเป็นเหตุเป็นผลกันว่าเกิดจากความคิดนั่นเอง และความคิดมันออกไปจากจิตนี้เอง ไปหาปรุ้งหาแต่งหาก่อหาเกิดไม่มีที่สิ้นสุด มันเป็นมายาหลอกลวงให้คนหลง แล้วจิตก็จะเพิกถอนสิ่งที่มีอยู่ในจิตไปเรื่อยๆ จนหมด หมายถึงเจริญจิตจนสามารถเพิกถอนปรมาณูวิญญานที่เล็กที่สุดภายในจิตได้ คำว่า แยกอุปถัมภ์ นั้น หมายความว่า แยกอุปถัมภ์วิญญานนั่นเอง

๖) เหตุต้องละ ผลต้องละ เมื่อเจริญจิตจนปราศจากความคิดปรุงแต่งได้แล้ว (ว่าง) ก็ไม่ต้องอิงอาศัยกับกฎเกณฑ์แห่งความเป็นเหตุเป็นผลใดๆ ทั้งสิ้น จิตก็จะอยู่เหนือภาวะแห่งคลองความคิดนึกต่างๆ อยู่เป็นอิสระ ปราศจากสิ่งใดๆ ครอบงำอำพรางทั้งสิ้น เรียกว่า “สมุจเฉตธรรมทั้งปวง”

๗) ใช้หนี้ทั้งหมด พันเหตุเกิด เมื่อเพิกถอนปรมาณูที่เล็กที่สุดเสียได้ กรรมชั่วที่ประทับ บรรจุ บันทึกถ่ายภาพ ติดอยู่กับรูปปรมาณูนั่นทั้งหมดโอกาสที่จะให้ผลต่อไปในเบื้องหน้า การเพิ่มหนี้ก็เป็นอันสะตุหตุลง เหตุปัจจัยภายนอกภายในที่มากระทบ ก็เป็นสักแต่ว่ามากระทบ ไม่มีผลสืบเนื่องต่อไป หนี้กรรมชั่วที่ได้ทำไว้ตั้งแต่ชาติแรก ก็เป็นอันได้รับการชดใช้หมดสิ้น หมดเรื่องหมดราวหมดพันธะผูกพันที่จะต้องเกิดมาใช้หนี้กรรมกันอีก เพราะ กรรมชั่วอันเป็นเหตุให้ต้องเกิดอีกไม่อาจให้ผลต่อไปได้ เรียกว่า “พันเหตุเกิด”

๘) ผู้ที่ตรัสรู้แล้ว เขาไม่พูดหรือว่า เขารู้อะไร เมื่อธรรมทั้งหลายได้ถูกถ่ายทอดไปแล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าธรรม จะเป็นธรรมไปได้อย่างไร สิ่งที่ว่าไม่มีธรรมนั้นแหละ มันเป็นธรรมของมันในตัว (ผู้รู้นะจริง แต่สิ่งที่ถูกรู้ทั้งหลายนั้นไม่จริง) เมื่อจิตว่างจาก “พุทธิ” ต่างๆ แล้ว จิตก็จะถึงความว่างที่แท้จริง ไม่มีอะไรให้สังเกตได้อีกต่อไป จึงทราบได้ว่าแท้ที่จริงแล้ว จิตนั้นไม่มีรูปร่าง มันรวมอยู่กับความว่าง ในความว่างนั้น ไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ ซึมซาบอยู่ในสิ่งทุกๆ สิ่ง และ

จิตกับผู้รู้เป็นสิ่งเดียวกัน เมื่อจิตกับผู้รู้เป็นสิ่งเดียวกัน และเป็นความว่าง ก็ย่อมไม่มีอะไรที่จะให้อะไรหรือให้ใครรู้ถึง ไม่มีความเป็นอะไรจะไปรู้สภาวะของอะไร ไม่มีสภาวะของใครจะไปรู้ความมีความเป็นของอะไร

เมื่อเจริญจิตจนเข้าถึงสภาวะเดิมแท้ของมันได้ดังนี้แล้ว “จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง” จิตก็จะอยู่เหนือสภาวะสมมติบัญญัติทั้งปวงเหนือความมีความเป็นทั้งปวง มันอยู่เหนือคำพูด และพ้นไปจากการกล่าวอ้างใดๆ ทั้งสิ้น เป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์และสว่าง รวมกันเข้ากับความว่างอันบริสุทธิ์และสว่างของจักรวาลเดิม เข้าเป็นหนึ่งเรียกว่า “นิพพาน” โดยปกติ คำสอนธรรมะของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นั้นเป็นแบบ “ปริศนาธรรม” มิใช่เป็นการบรรยายธรรม ฉะนั้นคำสอนของท่านจึงสั้น จำกัดในความหมายของธรรม เพื่อให้ไม่ให้เพ้อหรือฟุ้งเฟ้อมากนัก เพราะจะทำให้สับสน เมื่อผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติธรรม เขาย่อมเข้าใจได้เองว่า กิริยาอาการของจิตที่เกิดขึ้นนั้น มีมากมายหลายอย่างยากที่จะอธิบายให้ได้หมด ด้วยเหตุนี้ หลวงปู่ท่านจึงใช้คำว่า “พฤติกรรมของจิต” แทนกิริยาทั้งหลายเหล่านั้น

คำว่า “จิต อย่าส่งจิตออกนอก ทำญาณให้เห็นจิต” เหล่านี้ย่อมมีความหมายครอบคลุมไปทั้งหมดตลอดองค์กาวนา แต่เพื่ออธิบายให้เป็นขั้นตอน จึงจัดเรียงให้ดูง่าย เข้าใจง่ายเท่านั้น หากได้จัดเรียงไปตามลำดับกระแสการเจริญจิตแต่อย่างใดไม่ ท่านผู้มีจิตศรัทธาในทางปฏิบัติ เมื่อเจริญจิตภาวนาตามคำสอนแล้ว ตามธรรมดาการปฏิบัติในแนวนี ผู้ปฏิบัติจะค่อยๆ มีความรู้ความเข้าใจได้ด้วยตนเองเป็นลำดับๆ ไป เพราะมีการใส่ใจสังเกตและกำหนดรู้ “พฤติกรรมของจิต” อยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าหากเกิดปัญหาในระหว่างทาง ปฏิบัติ ควรรับเข้าหาครูบาอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระโดยเร็ว หากประมาทแล้วอาจผิดพลาดเป็นปัญหาตามมาภายหลังเพราะคำว่า “มรรคปฏิบัติ” นั้น จะต้องอยู่ใน “มรรคจิต” เท่านั้น มิใช่มรรคภายนอกต่างๆ นานาเลย การเจริญจิตเข้าสู่ที่สุดแห่งทุกข์นั้น จะต้องถึงพร้อมด้วยวิสุทธิศีล วิสุทธิมรรค พร้อมทั้ง ๓ ทวาร คือ กาย วาจา ใจ จึงจะยังกิจให้ลุถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๔๔}

๔.๓.๒ วิปัสสนูปกิเลส โดยหลวงปู่ดูลย์ อตุโล

ในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานนั้น ในบางครั้งก็มีอุปสรรคขัดข้องต่างๆ รวมทั้งเกิดการหลงผิดบ้างก็มี ซึ่งหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ก็ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำและช่วยแก้ไขแก่ลูกศิษย์ลูกหาได้ทันทั่วถึง ดังตัวอย่างที่ยกมานี้ มีอยู่ครั้งหนึ่งเกิดปัญหาเกี่ยวกับ “วิปัสสนูปกิเลส” ซึ่งหลวงปู่เคยอธิบายเรื่องนี้ว่า เมื่อได้ทำสมาธิจนสมาธิเกิดขึ้น และได้รับความสุขอันเกิดแต่ความสงบพอสมควรแล้ว จิตก็ค่อยๆ หยั่งลงสู่สมาธิส่วนลึก นักปฏิบัติบางคนจะพบอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่ง เรียกว่า

^{๔๔} ลานธรรมจักร. (ออนไลน์). แหล่งที่มา: <http://www.dhammajak.net> (๒๕ ธ.ค. ๒๕๕๕).

วิปัสสนูปกิเลส ซึ่งมี ๑๖ อย่าง มี “โอภาส” คือ แสงสว่าง และ “อิโมกข์” คือ ความน้อมใจเชื่อ เป็นต้น พลังแห่งโอภาสนั้นสามารถนำจิตไปสู่สภาวะต่างๆ ได้อย่างน่าพิศวง เช่น จิตยารู้สึกเห็นอะไรก็ได้เห็น ได้รู้ในสิ่งนั้น แม้แต่กระทั่งได้กราบได้สนทนากับพระพุทธเจ้าก็มี เจ้าวิปัสสนูปกิเลสนี้มีอิทธิพลและอำนาจ จะทำให้เกิดความน้อมใจเชื่ออย่างรุนแรง โดยไม่รู้เท่าทันว่าเป็นการสำคัญผิด ซึ่งเป็นการสำคัญผิดอย่างสนิทสนมแนบเนียน และเกิดความภูมิใจในตัวเองอยู่เจิบๆ บางคน ถึงกับสำคัญตนว่าเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งด้วยซ้ำ บางรายสำคัญผิด อย่างมีจิตกำเรบยโสโอหังถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นบ้าวิกลจริตก็มี

อย่างไรก็ตาม วิปัสสนูปกิเลสไม่ได้เป็นการวิกลจริต แม้บางครั้งจะมีอาการคล้ายคลึงคนบ้าก็ตาม แต่คงเป็นเพียงสติวิกล อันเนื่องจากการที่จิตตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ภายนอก แล้วสติตามควบคุมไม่ทัน ไม่ได้สติ ไม่ได้ส่วนกันเท่านั้น ถ้าสติตั้งไว้ได้สัดส่วนกัน จิตก็จะสงบเป็นสมาธิตกลงไปอีก โดยยังคงมีสิ่งอันเป็นภายนอกเป็นอารมณ์อยู่นั่นเอง เช่นเดียวกับการฝึกสมาธิของพวกฤาษีชีไพรที่ใช้วิธีเพ่งกลืน เพื่อให้เกิดสมาธิ ในขณะที่แห่งสมาธิเช่นนี้ เราเรียกอารมณ์นั้นว่า ปฏิภาคนิมิต และเมื่อเพิกอารมณ์นั้นออกโดยการย้อนกลับไปสู่ “ผู้เห็นนิมิต” นั้น นั่นคือย้อนสู่ต้นตอคือจิต นั่นเอง จิตก็จะบรรลุถึงสมาธิขั้นอัปปนาสมาธิ อันเป็นสมาธิจิตขั้นสูงสุดได้ทันที ในทางปฏิบัติที่มั่นคงและปลอดภัยนั้น หลวงปู่ดูลย์ท่านแนะนำว่า “การปฏิบัติแบบจิตเห็นจิต เป็นแนวทางปฏิบัติที่ลัดสั้น และบรรลุเป้าหมายได้ฉับพลัน ก้าวล่วงภยันตรายได้สิ้นเชิง ทันทีที่กำหนดจิตใจได้ถูกต้อง แม้เพียงเริ่มต้น ผู้ปฏิบัติก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจได้ด้วยตนเองเป็นลำดับๆ ไป โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยครูบาอาจารย์อีก”

ในประวัติของหลวงปู่ดูลย์ อดุล โพอจะเห็นตัวอย่างของวิปัสสนูปกิเลส ๒ ตัวอย่าง คือ กรณีของท่านหลวงตาพวง และกรณีของท่านพระอาจารย์เสร็จ จะขอยกกรณีของหลวงตาพวงมาเล่าเพื่อประดับความรู้ต่อไป ศิษย์ของหลวงปู่ชื่อ “หลวงตาพวง” ได้มาบวชตอนวัยชรา นับเป็นผู้บุญเบิก ล้ำนักปฏิบัติธรรมบนเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ หลวงตาพวงได้ทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่การประพฤติปฏิบัติ เพราะท่านสำนึก ตนว่ามาบวชเมื่อแก่ มีเวลาแห่งชีวิตเหลือน้อย จึงเร่งความเพียรตลอดวัน ตลอดคืน พอเริ่มได้ผล เกิดความสงบ ก็เผชิญกับวิปัสสนูปกิเลสอย่างร้ายแรง เกิดความสำคัญผิดเชื่อมั่นอย่างสนิทว่าตนเองได้บรรลุอรหัตผล เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง เป็นผู้สำเร็จผู้เปี่ยมด้วยบุญญาธิการ ได้เสด็จญาณ (คิดเอง) ไปจนทั่วสากลโลก เห็นว่าไม่มีใครรู้หรือเข้าถึงธรรมเสมอด้วยตน ดังนั้น หลวงตาพวงจึงได้เดินทางด้วยเท้าเปล่ามาจากเขาพนมรุ้ง เดินทางข้ามจังหวัดมาไม่ต่ำกว่า ๘๐ กิโลเมตร มาจนถึงวัดบูรพาราม หวังจะแสดงธรรมให้หลวงปู่ฟัง หลวงตาพวงมาถึงวัดบูรพาราม เวลา ๖ ทุ่มกว่า กุฏิทุกหลังปิดประตูหน้าต่าง หอดแล้ว พระเณรจำวัดกันหมด หลวงปู่ก็เข้าห้องไปแล้ว ท่านก็มาร้องเรียก หลวงปู่ด้วยเสียงอันดัง ตอนนั้นท่านเจ้าคุณพระ

โพธิ์นั้นยังเป็นสามเณรอยู่ ได้ยินเสียงเรียกดังลั่นว่า “หลวงพ่อ หลวงพ่อ หลวงพ่อดูลย์....” ก็จำได้ว่าเป็นเสียงของหลวงตาพวง จึงลุกไปเปิดประตูรับ สังเกตดูอากาศก็ปฏิกิริยาที่ไม่เห็นมีอะไรผิดปกติ เพียงแต่รู้สึกแปลกใจว่า ตาม ธรรมดาท่านหลวงตาพวงมีความเคารพอ่อนน้อมต่อหลวงปู่ พุดเสียงเบา ไม่บังอาจระบุชื่อของท่าน แต่ก็นึกอย่างจะพุดเสียงดังและระบุชื่อด้วยว่า “หลวงตาคุณลย์ ออกมาเดี๋ยวนี้ พระอรหันต์มาแล้ว”

ครั้นเมื่อหลวงปู่ออกมาแล้ว ตามธรรมดาหลวงตาพวงจะต้องกราบหลวงปู่ แต่คราวนี้ไม่กราบ แถมยังต่อว่าเสียอีก “อ้าว ! ไม่เห็นกราบท่านผู้สำเร็จมาแล้ว ไม่เห็นกราบ” เข้าใจว่าหลวงปู่ท่านคงทราบโดยตลอดในทันทีนั้นว่าอะไรเป็นอะไร ท่านจึงนั่งเฉย ไม่พุดอะไรแม้แต่คำเดียว ปล่อยให้หลวงตาพวงพุดไปเรื่อยๆ หลวงตาพวงส่ายทักว่า “รู้ไหมว่าเดี๋ยวนี้ผู้สำเร็จอุบัติขึ้นแล้ว ที่มานี้ก็ด้วย เมตตา ต้องการจะมาโปรด ต้องการจะมาชี้แจงแสดงธรรมปฏิบัติให้เข้าใจ” หลวงปู่ยังคงวางเฉย ปล่อยให้ท่านพุดไปเป็นชั่วโมงทีเดียว สำหรับพวกเรา พระเณรที่ไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ ก็พากันตลกออกตลกกันใหญ่ ด้วยไม่รู้ว่ามันเป็นอะไรกันแน่ ครั้นปล่อยให้หลวงตาพวงพุดนานพอสมควรแล้ว หลวงปู่ก็ซักถามเป็นเชิง คล้อยตามเอาใจว่า “ที่ว่าอย่างนั้นๆ เป็นอย่างไร และหมายความว่าอย่างไร” หลวงตาพวงก็ตอบตะกุกตะกัก ผิดๆ ถูกๆ แต่ก็อดสำคัญตอบ

เมื่อหลวงปู่เห็นว่าอาการรุนแรงมากเช่นนั้น จึงสั่งว่า “เออ เณรพาหลวงตาไปพักผ่อนที่โบสถ์ ไปโน้น ที่พระอุโบสถ” ท่านเณร (เจ้าคุณพระโพธิ์นั้นทมนิ) ก็พาหลวงตาไปที่โบสถ์ ไปเรียกพระ องค์นั้นองค์นี้ที่ท่านรู้จักให้ลุกขึ้นมาฟังเทศน์ฟังธรรม รบกวณพระเณรตลอดทั้งคืน หลวงปู่พยายามแก้ไขหลวงตาพวงด้วยอุบายวิธีต่างๆ หลอกล่อให้หลวงตา นั่งสมาธิ ให้นั่งสงบ แล้วย้อนจิตมาดูที่ต้นตอ มิให้จิตเล่นไปข้างหน้า จนกระทั่ง สองวันก็แล้ว สามวันก็แล้วไม่สำเร็จ หลวงปู่จึงใช้อีกวิธีหนึ่ง ซึ่งคงเป็นวิธีของท่านเอง ด้วยการพุดแรงให้โกรธ หลายครั้งก็ไม่ได้ผล ผ่านมาอีกหลายวันก็ยังสงบลงไม่ได้ หลวงปู่เลยพุดให้โกรธด้วยการด่าว่า “เออ ! สัตว์นรก สัตว์นรก ไปเดี๋ยวนี้ ออกจากกุฎิเดี๋ยวนี้” ทำให้หลวงตาพวงโกรธอย่างแรง ลูกพรวดพราดขึ้นไปหยิบเอาบาตร จีวร และกลดของท่านลงจากกุฎิ มุ่งหน้าไปวัดป่าโยธาประสิทธิ์ซึ่งอยู่ห่างจาก วัดบูรพารามไปทางใต้ประมาณ ๓ - ๔ กิโลเมตร ซึ่งขณะนั้นท่านเจ้าคุณพระราชสุทธาจารย์ (โชติคุณสมบุณฺโน) ยังพำนักอยู่ที่นั่น ที่เข้าใจว่าหลวงตาพวงโกรธนั้น เพราะเห็นท่านมือไม้สั่น หยิบของผิดๆ ถูกๆ คว่ำเอาได้ (สำหรับจุดไฟ) ดันหนึ่ง นึกว่าเป็นกลด และยังปลั่งวาจาออกมา อย่างน่าขำว่า “เออ ! กูจะไปเดี๋ยวนี้ หลวงตาคุณลย์ไม่ใช่แม่กู” เสร็จแล้วก็คว้า เอาบาตร จีวร และหยิบเอาได้ ดันขวานขึ้นแบกไว้บนบ่า คงนึกว่าเป็นคันกลด ของท่าน แถมคว้าเอาไม้กวาดไปด้ามหนึ่งด้วย ไม่รู้เอาไปทำไม

ครั้งหลวงตาพวงไปถึงวัดป่า ทันทีที่ย่างเท้าเข้าสู่บริเวณวัดป่านี้เอง อาการของจิตที่นุ่มไปติดมันอยู่กับอารมณ์ภายนอก โดยปราศจากการควบคุมของ สติที่ได้สัดส่วนกันก็แตกทำลายลง เพราะถูกกระแทกด้วยอาณาภาพแห่งความ โกรธ อันเป็นอารมณ์ที่รุนแรงกว่า ยังสติสัมปชัญญะให้บังเกิดขึ้น ระลึกย้อนกลับ ได้ว่า ตนเองได้ทำอะไรลงไปบ้าง ผิดถูกอย่างไร สำคัญตนผิดอย่างไร และได้ พุทฺธวาจาไม่สมควรอย่างไรออกมาบ้าง เมื่อหลวงตาพวงได้สติสำนึกแล้ว ก็ได้เข้าพบท่าน เจ้าคุณพระราชสุทธาจารย์ และเล่าเรื่องต่างๆ ให้ท่านทราบ ท่านเจ้าคุณฯ ก็ได้ช่วยแนะนำและเตือนสติ เพิ่มเติมอีก ทำให้หลวงตาพวงได้สติคืนมาอย่างสมบูรณ์ และบังเกิดความสุขสบายใจเป็นอย่างยิ่ง หลังจากได้พักผ่อนเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ก็ย้อนกลับมาขอขมาหลวงปู่ กราบเรียนว่า ท่านจำคำพูดและการกระทำทุกอย่างได้หมด และรู้สึกสบายใจมากที่ท่านทำอย่างนั้น หลวงปู่ได้แนะนำปฏิบัติให้ และบอกว่า “สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ว่าถึงประโยชน์ ก็มีประโยชน์เหมือนกัน มีส่วนคืออยู่เหมือนกัน ก็จะได้เป็นบรรทัดฐาน เป็นเครื่องนำสติมิให้ตกสู่ภาวะนี้อีก เป็นแนวทางตรงที่จะได้นำมาประกอบ การปฏิบัติให้ดำเนินไปอย่างมั่นคงในแนวทางตรงต่อไป”^{๙๕}

๔.๓.๓ หลวงปู่ดูลย์ค้นพบความจริงอันประเสริฐ

เมื่อจำพรรษาตามสถานที่ที่ผ่านมาในเวลาอันเหมาะสมแล้ว พระอาจารย์ดูลย์ได้นำพระภิกษุสามเณรจาริกมุ่งหน้าไปยัง จ.นครพนม จนถึงถ้ำพระเวสสันดรซึ่งตั้งอยู่บนเทือกเขาภูพาน ใน อ.นาแก จ.นครพนม และได้พำนักบำเพ็ญภาวนาอยู่ ณ ถ้ำพระเวสสันดร ตลอดฤดูแล้งนั้นขณะพำนักอยู่ที่ถ้ำพระเวสสันดรนั้น ท่านและคณะติดตามได้บำเพ็ญเพียรอย่างจริงจัง โดยเฉพาะตัวท่านเองได้ทบทวนถึงคำสอนของพระอาจารย์อยู่เป็นประจำ จนในที่สุดก็ค้นพบอริยสัจ อันเป็นธรรมะหมวดแรกที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ ซึ่งเป็นหัวข้อธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และสามารถอธิบายได้อย่างแจ่มแจ้งอีกด้วยภายหลังท่านได้กล่าวถึงการบำเพ็ญเพียรในครั้งนั้นว่า ท่านได้ตรัสรองพิจารณาตามหัวข้อของกัมมัฏฐานที่ได้รับจากพระอาจารย์มั่นที่บอกว่า สัพเพ สุขารา สัพพสญญา ก็บังเกิดความสุขสว่างไสวรู้แจ้งตลอดว่าเมื่อสังขารดับไปแล้ว ความเป็นตัวตนจักมีไม่ได้ เพราะไม่ได้เข้าไปเพื่อปรุงแต่ง ครั้นเมื่อความปรุงแต่งขาดไป และสภาพแห่งความเป็นตัวตนไม่มีความทุกข์จะเกิดขึ้นแก่ใครได้อย่างไร และยังค้นพบธรรมะที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ตลอดจนรู้ซึ่งถึงแก่นแท้ของหลักธรรมทั้งหลาย จนจับใจความอริยสัจแห่งจิต ดังถ้อยคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

จิตส่งออกนอก เพื่อรับสนองอารมณ์ทั้งสิ้น เป็นสมุทัย

^{๙๕} หนังสือสมาธิ.การเจริญสมาธิด้วยการกำหนดรู้และละอารมณ์ (ออนไลน์). แหล่งที่มา:

<http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=225> (๒๕ ธ.ค. ๒๕๕๕).

ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอกแล้วหวั่นไหว เป็นทุกข์

จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นมรรค

ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็นนิโรธ

จากนั้นท่านก็ได้พิจารณาถึงปฏิจาสมุปบาท จนสามารถแก้ไขได้อย่างไม่มีข้อสงสัย ซึ่งท่านกล่าวว่า เมื่อได้พิจารณาตามหลักอริยสัจ ๔ โดยเห็นแจ้งดังนี้แล้ว ก็ย่อมหมายถึง การผ่านเลยแห่งความรู้ในปฏิจาสมุปบาทไปแล้ว เนื่องเพราะความรู้ในเหตุแห่งทุกข์ การดำรงอยู่แห่งทุกข์ และวิธีดับทุกข์นั้น คือแก่นกลางแท้จริงของปฏิจาสมุปบาทความรู้ความเข้าใจเรื่องจิตอย่างลึกซึ้งในครั้งนี้อย่าง เป็นผลทำให้ท่านได้รับการยอมรับในหมู่พระภิกษุและฆราวาสผู้ปฏิบัติ ว่าเป็นผู้ที่มีความลึกซึ้งในเรื่องของจิต จนได้รับสมญานามว่าเป็นบิดาแห่งการภาวนาจิต อันเป็นสมญานามที่เหมาะสมอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากคำสอนและความสนใจของท่าน ซึ่งอยู่แต่ในเรื่องของจิตเพียงอย่างเดียว และได้ประกาศหลักธรรมโดยใช้คำว่า จิต คือพุทธะ ส่วนเรื่องอื่นที่นอกเหนือจากจิตแล้ว หาได้อยู่ในความสนใจของท่านไม่

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่อพำนักที่ถ้ำพระเวสสันดรเป็นเวลาอันสมควรแล้ว และเข้าใจแจ่มแจ้งในอริยสัจแล้ว พระอาจารย์ดุลย์ได้พาคณะพระภิกษุสามเณรที่ติดตาม จาริกออกจากถ้ำพระเวสสันดรด้วยจิตใจที่อิ่มเอิบ ตามหาพระอาจารย์มั่น เพื่อจะได้กราบเรียนถึงผลการบำเพ็ญภาวนาของท่านให้ได้รับทราบคณะพระรุดงค์ที่นำโดยพระอาจารย์ดุลย์ได้พบพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ที่วัดโนนสูง จ.นครพนม (ปัจจุบันเป็น จ.มุกดาหาร)

ณ ที่นั้น พระอาจารย์ดุลย์ได้กราบเรียนถึงผลการปฏิบัติ และเรียนถามถึงการปฏิบัติของท่านต่อพระอาจารย์มั่นว่าเป็นอย่างไร เมื่อพระอาจารย์มั่นได้ทบทวนถึงผลการปฏิบัติแล้ว ได้ยกย่องต่อศิษย์ทั้งหลายว่า การปฏิบัติดำเนินมาอย่างถูกต้อง สามารถเอาตัวรอดได้ ไม่ถอยหลังอีกต่อไปแล้ว และให้ท่านดำเนินตามปฏิบัติที่ปฏิบัติมานี้ต่อไป

ครั้งนั้นพระอาจารย์ดุลย์ได้นำพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร และภิกษุสามเณรเข้าถวายตัวต่อพระอาจารย์มั่น ซึ่งพระอาจารย์มั่นได้กล่าวยกย่องและชื่นชมท่านว่าเป็นคนมีความสามารถมาก ที่มีสานุศิษย์และผู้ติดตามมากมายและในครั้งนี้อย่าง พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ได้ถวายผ้าไตรซึ่งเย็บด้วยมือของท่านเอง มอบให้แก่พระอาจารย์ดุลย์ ๑ ไตร ซึ่งนับว่าเป็นรางวัลชีวิตที่มีค่ายิ่งนักของพระอาจารย์ดุลย์^{๒๐}

ในหนังสือแก่นพุทธธรรมกล่าวถึงอริยสัจ ๔ เป็นหลักคำสอนหนึ่งของพระโคตมพุทธเจ้า แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ คือสัจจะธรรมคู่กับปฏิจาสมุปบาทที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ เกี่ยวกัลป์ปัญหา ต้นเหตุของ

^{๒๐} ปฐม นิคมานนท์ รศ.ดร. และคณะ, รวบรวมเรียบเรียง อุดุลโล่ ไม่มีใดเทียม, หน้า ๕๖-๕๗.

ปัญหา แนวทางในการแก้ไขปัญหารวมทั้งสภาวะภายหลังจากการแก้ปัญหให้กับมนุษย์ ที่เรารู้จักกันในนามของทุกข์ สมุทัย มรรค นิโรธ โดยพระองค์ทรงค้นพบว่าปัญหาของมนุษย์ คือ ความทุกข์ กล่าวโดยย่อ คือ มนุษย์ทุกคนมีทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ คือ อุปาทานที่ไปยึดติดอยู่กับค้นหาหรือความอยากความใคร่ หากเราสามารถขจัดอุปาทาน โดยเฉพาะอุปาทานชั้น ๕ ออกไปได้ความทุกข์ก็จะหมดไป ทั้งนี้โดยถือเอาการปฏิบัติภาวนาตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทาแห่งมรรค ๘ ตัวปัญหาที่เกิดขึ้น หรือความทุกข์นั้นเกิดจากความพอใจและไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้มีมาสาเหตุมาจากค้นหา ๓ ประการ คือ

๑) กามค้นหา ความทะยานอยากในกามที่สนองความต้องการของประสาทสัมผัสทั้ง ๕

๒) ภวค้นหา ความทะยานอยากในภพในภาวะของตนเองที่จะได้เป็นได้อยู่ตลอดไป

๓) วิภวค้นหา ความทะยานในวิภพ กล่าวคือ ความอยากในความพรากพ้นไปแห่งตนเอง จากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ปรารถนา อยากทำลาย อยากดับสูญ ละความใคร่ที่ประกอบด้วย วาทิฏฐิ และอุจเฉททิฏฐิ^{๒๑} ในหลักธรรมของอริยสัจจ์ มีอยู่สี่ประการคือ

๑) ทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ ชาติ (การเกิด) ชรา (การแก่ การเก่า) มรณะ (การตาย การสลายไป การสูญสิ้น) การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวังในสิ่งนั้น กล่าวโดยย่อ ทุกข์ก็คืออุปาทานชั้น หรือ ๕

๒) ทุกขสมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ค้นหา 3 คือ กามค้นหา-ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้ทางกามารมณ์, ภวค้นหา-ความทะยานอยากในภพ ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยวาทิฏฐิหรือสัสสตทิฏฐิ และ วิภวค้นหา-ความทะยานอยากในความปราศจากภพ ความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยวิภวทิฏฐิหรืออุจเฉททิฏฐิ

๓) ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ ดับค้นหาทั้ง 3 ได้อย่างสิ้นเชิง

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคอันมีองค์ประกอบอยู่แปดประการ คือ ๑) สัมมาทิฏฐิ-ความเห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา-เจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ-ทำการทำงานชอบ ๕)

^{๒๑} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๓๐๕/๒๖๓.

สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ-พยายามชอบ ๗) สัมมาสติ-ระลึกชอบ และ ๘)

สัมมาสมาธิ-ตั้งใจชอบ ซึ่งรวมเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง

มรรคมืองค์แปดนี้สรุปลงในไตรสิกขา ได้ดังนี้ ๑) อริสติกขา ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ๒) อริจิตสิกขา ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ และ ๓) อริปัญญาสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ อริยสัจ ๔ นี้ เรียกสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ^{๒๒}

๔.๓.๔ นิสสัย ๔ ที่หลวงปู่ยึดถือปฏิบัติตลอดชีวิต

ปฏิปทาของพระอริยบุคคลผู้เป็นสมณะ เรียกว่า อริยวงศ์ ท่านจำแนกออกเป็น ๔ ประการ อาศัยหลักการประพจน์ปฏิบัติ คือ สันโดษด้วยจิวร ๑ บิณฑบาต ๑ เสนาสนะ ๑ ตามมิตามได้ และยินดีในการเจริญกุศลคือเพิ่มพูนความดี และยินดีในการละอกุศล คือบรรเทาลดละความชั่วลงไปทางพระพุทธศาสนานั้น ได้ยกย่องสันโดษ คือยินดีในปัจจัยตามมิตามได้ เป็นการยินดีตามกำลังของตน เป็นความยินดีในสิ่งตนได้มา และยินดีตามเหมาะตามควรแก่ฐานานุรูปของตน ก่อให้เกิดผลเป็นการแสวงหาปัจจัย ๔ ในทางที่ชอบที่ควร แม้จะได้ปัจจัย ๔ ที่พิเศษอย่างไรก็ตาม ถ้าเป็นการได้มาในทางไม่ชอบไม่ควร ท่านผู้ประพจน์ปฏิบัติตาม อริยวงศ์จะไม่รับปัจจัยสิ่งเหล่านั้น

การแสวงหาปัจจัยทั้ง ๔ ประการ ได้มาอย่างไร ก็ยินดีอย่างนั้น เป็นปฏิปทาหลักในการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจของตนเอง เมื่อไม่ได้ก็ไม่ทรมานทราญเดือดร้อน เมื่อได้มาก็ไม่เพลิดเพลินยินดียึดติดอยู่ในปัจจัยเหล่านั้น และบริโภคใช้สอยไปตามสมควรแก่ฐานะ อะไรจะแจกแบ่งให้คนอื่น ก็มีการแจกแบ่งกันไป เพื่อเป็นการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ แก่บุคคลเหล่านั้น ในเมื่อปฏิบัติได้แล้ว ก็ไม่ไปยกตนข่มผู้อื่น เป็นผู้สันโดษในจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ ดีกว่าคนอื่น เพราะตนปฏิบัติดีกว่าคนอื่น เพราะมีพื้นฐานความสันโดษ คือยินดีแม้ในความดีที่ตนกระทำไปได้ ความยินดีในการเจริญกุศลและการละอกุศลนั้น ได้แก่ความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองขึ้นไปให้สัมผัสคุณของธรรมะที่สูงขึ้นโดยลำดับ ซึ่งจะต้องอาศัยการเพิ่มพูนกุศลขึ้น และการลดอกุศลลง จนกว่ากุศลจะสมบูรณ์เต็มที่และอกุศลหมดไปอย่างสิ้นเชิง นั่นคือ เข้าถึงความเป็นพระอริยบุคคลในขั้นนั้น ๆ ตามที่แสดงไว้ในตอนต้น ^{๒๓}

^{๒๒} สุวัฒน์ จันทระจาง, แก่นพุทธธรรม ฉบับภาษาไทย- อังกฤษ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอ็มเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

^{๒๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๒๒.

ในหลักธรรมที่หลวงปู่ดูลย์ยึดถือปฏิบัติอยู่เป็นประจำตามแบบอย่างพระพุทธองค์ ที่เรียกว่าปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต มี ๔ อย่างได้แก่

๑. เพียรบิณฑบาต ๒. นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ๓. อยู่โคนไม้ ๔. ฉันทาองค์ด้วยน้ำมูลร่นา

พระอาจารย์ดูลย์ถือนิสัยอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการบิณฑบาตนั้น ท่านไม่เคยขาด แต่เมื่อท่านชรภาพลงมากแล้ว ทำให้การเดินบิณฑบาตทำได้ไม่สะดวก ท่านจึงบิณฑบาตภายในวัด โดยให้พระเณรนำอาหารที่บิณฑบาตได้นำมาตักใส่บาตรของท่านที่ตั้งไว้หน้ากุฏิ

พระอาจารย์ดูลย์ไม่เคยมีปัญหาเกี่ยวกับอาหาร ท่านไม่เคยวิจารณ์เกี่ยวกับรสชาติอาหารให้ผู้ใดฟังเลย ได้มาอย่างไรก็กินไปอย่างนั้น จะประณีตหรือไม่ก็ตาม เพราะท่านถือว่าอาหารบิณฑบาตเหล่านั้น เขาถวายท่านด้วยศรัทธาและท่านเป็นศิษย์ตถาคต อาศัยชาวบ้านเป็นอยู่ ต้องอยู่ง่ายกินง่าย ไม่ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อน

ครั้งหนึ่ง พระครูนั้นทปัญญาภรณ์มีความคิดว่า พระและภรรยาสผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ คงจะตัดความยินดีในรสอาหารและไม่ยินดีในรสอาหารได้ จึงได้เข้าไปหาพระอาจารย์ดูลย์ บอกถึงความคิดของตน และได้เรียนถามท่านว่า ผู้ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว สามารถตัดความยินดีในรสอาหารได้จริงหรือไม่

พระอาจารย์ดูลย์ตอบว่า “เข้าใจถูกครั้งหนึ่ง เข้าใจผิดครั้งหนึ่ง แต่ก็เป็นการดีแล้วแล้ว ที่มาพบเพื่อพยายามทำความเข้าใจ ที่ว่าเข้าใจถูกนั้นก็คือท่านผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแล้ว สามารถตัดความยินดีในรสอาหารได้จริง ที่ว่าผิดนั้นก็เพราะท่านมีความรู้สึกรับรู้รสของอาหารได้เป็นอย่างดี ดีผิดจากคนธรรมดาสามัญ ทั้งนี้เนื่องจากธาตุขันธ์ของท่านบริสุทธิ์หมดจดแล้ว ด้วยการชำระล้างแห่งธรรมอันยิ่ง ประสาทรับรู้รสอันประกอบด้วยเส้นตั้งพัน ตามที่ปรากฏในพระธรรมบททุกทกนิกาย ต่างก็ปฏิบัติหน้าที่รับรู้รสของตน ๆ ได้อย่างอิสระเต็มที่เต็มทางตามความสามารถแห่งคุณสมบัติของตน จึงรู้รสชาติต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจนละเอียดลออ ไม่ขาดไปแม้แต่วินาทีและแต่ละรสมีรสชาติขนาดไหนก็รู้สึกได้ เสียแต่ว่าไม่มีคำพูดหรือภาษาที่บัญญัติไว้ให้พออธิบายให้เข้าใจได้เท่านั้นเอง ซึ่งด้วยภูมิธรรมของปุถุชนสามัญธรรมดา หากสามารถรับรู้รสชาติเห็นปานนี้ได้ นำที่จะต้องเกิดคลังไคล้ไหลหลงอย่างแน่นอน

ดังนั้น ไม่ว่าอาหารนั้นจะได้รับการปรุงแต่งให้มีรสชาติมากหรือรสชาติน้อยอย่างไร รสชาติบรรดาที่มีอยู่ในตัวอาหารนั้น ๆ ท่านที่ปฏิบัติชอบแล้วก็สามารถรับรู้ได้จนครบถ้วนทุกรส แต่เมื่อรับรู้แล้วก็หมดกันแค่นั้น ไม่เกิดความยินดีพอใจสืบเนื่องต่อไป” ^{๒๔}

๔.๓.๕ เจริญด้วยยถาลาภสันโดษ

^{๒๔} ปฐม นิคมานนท์ รศ.ดร. และคณะ, รวบรวมเรียบเรียง อตุโล ไม่มีใดเทียม, หน้า ๒๔๘.

สันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ คือ ผ้านุ่งผ้าห่ม อาหาร ที่นอน ที่นั่ง และยา ตามมีตามได้ ยินดีในของ ๆตน การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วยความสามารถพยายามอันชอบธรรมของตนไม่โลภไม่ริษยาใคร หนึ่งในสามของสันโดษ ๓ คือ ขณาลาภสันโดษ ที่หลวงปู่ดูล์ท่านเจริญอยู่มิได้ขาด โดยเหตุที่หลวงปู่ถือธุดงค์วัตร ท่านจึงมีความยินดีในการบิณฑบาตเป็นวัตร และได้ประพฤติ ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งมาในระยะหลัง เมื่อท่านชรามากแล้ว ประกอบกับอาพาธขาข้างซ้ายเล็ดลมเดินไม่สะดวก และบรรดาภิกษุสามเณรพยายามวิงวอนขอร้อง ขอให้หลวงปู่ดูล์ออกเดินบิณฑบาตนอกวัด ขอให้ท่านรับบิณฑบาตภายในวัดเท่านั้น โดยภิกษุสามเณรจะพากันใส่บาตรท่านที่วัดในตอนเช้าด้วย ถ้าหลวงปู่ยังคงออกบิณฑบาตนอกวัดอยู่ และเกิดอาพาธระหว่างทาง เท่ากับว่าจะยิ่งทำให้ลูกศิษย์ลูกหา และญาติโยมเกิดความลำบากใจเป็นแน่แท้ หลวงปู่ได้แต่เพียงหัวเราะและขอมอนุโลมตาม

ครั้นเมื่อภิกษุสามเณรและญาติโยมใส่บาตรให้ท่านแล้ว ท่านก็จะฉันภัตตาหารที่ได้รับจากบาตรนั้น โดยปรกติหลวงปู่ฉันแต่น้อย เป็นผู้เจริญด้วยขณาลาภสันโดษ คือ ยินดีในของบริโภคตามมีตามได้เมื่อรับการถวายมาอย่างไร ท่านก็ยินดีอย่างนั้น ไม่เดือดร้อนเรื่องการขบฉัน ไม่ฉันพลางดื่ม น้ำพลาง เพราะจิตวิญญูณไม่เร้าร้อน ไม่เคยคำหนิหรือชมเชยอาหารที่สาธุชนถวายว่า "สิ่งนี้อร่อย - สิ่งนี้ไม่อร่อย" หรือ "เออ! วันนี้มีอาหารถูกปาก อย่างนั้นไม่ถูกโรคกัน" เหล่านี้เป็นต้นอาหารจะจี๊ดจะเค็มอย่างไรท่านก็ไม่เคยเรียกหาอะไรเพิ่มเติม ประเคนอย่างไรก็ฉันอย่างนั้น ทำให้ภิกษุสามเณรที่อุปฐากท่านถึงกับละเลยเลินเล่อ เมื่อต้อนรับอาคันตุกะอยู่บ่อยๆลูกศิษย์ลูกหาบางท่านมีนิสัยตรงข้าม จึงถูกหลวงปู่ดูล์เอาว่า "แค้นี่ก็ทนไม่ได้ แล้วจะทำอะไรได้" ในระหว่างการขบฉัน หลวงปู่มีความสำรวมระวังไม่บกพร่องในข้อวัตรปฏิบัติที่เคยได้รับอบรมมา ไม่นิยมพูดในขณะฉัน เมื่อมีผู้ถามไถ่ท่านก็จะตอบเมื่อจำเป็นและไม่มีคำข้าวอยู่ในปาก ไม่มีการชะง่อนทักทายโหวกเหวกกับญาติโยมปริมาณการฉันของท่านก็เป็นไปตามปกติธรรมดา มีน้อยก็ฉันเท่าที่มี มีมากก็ฉันพออิ่มเท่าที่เคยเมื่อเสร็จจากภักตกิจแล้ว หลวงปู่มักจะเดินจงกรม ทำตามพระวินัยและข้อวัตร ปัจจัยอื่นๆ นอกจากอาหารก็ทำนองเดียวกัน เมื่อมีลาภสักการะมาก ท่านไม่เคยสั่งสม คอยดูแลพระเณรที่ขาดแคลนตามวัดต่างๆ อยู่เสมอ ที่ไหนขาดก็แบ่งปันไปให้ทั่วถึง เมื่อถึงคราวมีน้อยก็ว่ากันไปตามมีตามเกิด หลวงปู่ไม่เคยปรารถนาอยากได้อะไร เช่น "ร้อนมาก ถ้ามีแอร์ก็จะดี" หรือว่า "แก่มาแล้ว ไปมาลำบาก มีรถยนต์นั่งติดแอร์เย็นๆ สักคันก็เหมาะ" ตามแบบอย่างที่เราเรียกกันจำๆ ทำนองประชดว่า "ขณาลาภสันโดษ" หรือ "ขณาราคะสันโดษ" คือ ยินดีตามแต่ความโลภหรือความทะยานอยากในกามสุขจะบังการให้เป็นไป อย่างนี้เป็นการไม่สมควร แต่ในวิสัยสมณะ คือ การเจริญด้วยลาภะสันโดษ หมายถึง การยินดีในของบริโภคตามมีตามได้ มีน้อยก็ใช้น้อย ไม่มีก็ไม่ต้องใช้ มีมากก็ใช้เท่าที่จำเป็น ไม่ฉิ้นรนแสวงหา

หลวงปู่ดูลย์ท่านเป็นพระป่าที่เคร่งครัดในวัตรปฏิบัติ แม้เข้ามาอยู่ในเมืองแล้วก็ตามยังยึดวัตรปฏิบัติตามแบบอย่างพระป่าที่เพียรขุดค้นเพื่อปลุกวิเวก จาริกไปโปรดสัตว์โลกทั่วไปไม่ได้ยึดติดในความสะดวกสบายในเสนาสนะแต่อย่างใด เป็นดังอย่างให้แก่พระสงฆ์รุ่นหลังๆ ได้อาเป็นแบบอย่างในวัตรปฏิบัติที่บริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจที่ดีของหลวงปู่ดูลย์

๔.๓.๖ บริสุทธิ์ทั้งกายวาจาใจ (ผู้ไม่มีโทษทางวาจา)

ในโมเนยยสูตรที่ว่าด้วยความเป็นมุนี คือผู้ประเสริฐมี ๓ ประการ ดังนี้ คือ

๑) ความเป็นมุนีทางกาย คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติก่อไม่ประเสริฐ นี้เรียกว่ามุนีทางกาย

๒) ความเป็นมุนีทางวาจา คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เว้นจากการพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพ้อเจ้อ นี้เรียกว่ามุนีทางวาจา

๓) ความเป็นมุนีทางใจ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งในเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน นี้เรียกว่า ความเป็นมุนีทางใจ ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมุนี ๓ ประการนี้แล บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่าเป็นผู้ละได้ ทุกอย่าง^{๒๕}

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนพระสงฆ์สาวกของพระองค์ว่า ควรจะพูดถ้อยคำที่ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ เป็นเรื่องจริง มีประโยชน์ ผู้ฟังพอใจ และถูกต้องเหมาะสมกับเวลา และสถานที่ จะขาดองค์หนึ่งองค์ใดไม่ได้พระอาจารย์ดูลย์เป็นผู้ที่มีความสะอาดทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ ท่านรักษาความสะอาดของร่างกายเป็นอย่างดี เครื่องนุ่มห่มสะอาดสะอาดอัน เสนาสนะ ที่อยู่อาศัย พอเข้าขึ้นก็ต้องทำความสะอาดให้เรียบร้อยตามแบบพระกัมมัฏฐาน

หลวงปู่ดูลย์ ท่านสอนศิษย์อยู่เสมอว่า “เมื่อฝึกให้เคยชินการรักษาความสะอาดและทนความสกปรกไม่ได้เป็นนิสัยแล้ว นิสัยนี้จะแฝงฝังอยู่ในใจ เมื่อใดเกิดกิเลสตัณหาอันเป็นความสกปรกทางใจเกิดขึ้น มันก็จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน เพราะใจจะทนไม่ได้ไปเอง อดที่จะกำจัดขัดเกลาทิ้งเสียไม่ได้” ในเรื่องของวาทะนั้น ท่านเป็นคนพูดน้อย แต่คำพูดเหล่านั้นมักจะรวบรัดหมดจดชัดเจน แต่ก็มีคามหมายลึกซึ้ง เป็นถ้อยคำที่ไม่ผิดพลาดจากความเป็นจริง ถูกกาลเทศะ ตรงต่อพระธรรมวินัย ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน และผู้อื่นทั้งโดยเจตนาหรือไม่เจตนา พูดตามความจำเป็นตามเหตุการณ์คำพูดแต่ละคำของท่านนั้น ไม่มีมายาเจือปนแม้แต่เล็กน้อย ไม่พูดพร่ำเพรื่อเพ้อเจ้อ ไม่พูดตลกคะนอง ไม่พูดหรือปดลอบโยนเอาอกเอาใจ หรือพูดจากเพื่อเลียบเคียงหวังประโยชน์

^{๒๕} อภ. ดิก. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๓๖๕.

แต่ประการใดเมื่อมีเหตุการณ์อะไรไม่สมควรที่ถูกศึกษาประพฤติปฏิบัติ ท่านจะพูดเพียงครั้งเดียว แล้วก็หยุด ไม่พูดพร่ำเพรื่อ หรือเมื่อจำเป็นต้องปรามให้หยุดการกระทำนั้น ก็จะปรามครั้งเดียวไม่มีอะไรต่อ ก็จะมีอะไรที่แรงออกมาคำหนึ่งแล้วท่านก็สงบระงับไปอย่างรวดเร็ว

แต่เมื่อมีอะไรที่น่าพอใจ น่าชื่น ก็จะหัวเราะออกมาในวาระแรกแล้ว ต่อไปก็ยิ้มๆ และเป็นยิ้มที่สะอาดหมดจด เป็นปกติ จริตใจบุคลิกที่มีประจำตัวอีกอย่างของพระอาจารย์คุณูปประการหนึ่ง ก็คือเมื่อเวลาสนทนากัน ท่านจะไม่มองหน้าใครตรง ๆ จะมองเพียงครั้งแรกที่พบ จากนั้นท่านก็จะทอดสายตาลงต่ำ นาน ๆ ครั้งจึงจะหันหรือเงยหน้าขึ้นมองบ้างเมื่อจำเป็น แม้แต่เมื่อพูดกับสมณะด้วยกัน ท่านก็ปฏิบัติเช่นนี้ด้านจิตใจของท่านนั้น นับว่าเป็นแบบฉบับของบุคคลที่เขาเรียกกันว่า เป็นผู้มึนจิตใจสะอาด บริสุทธิ์ เป็นผู้ใหญ่ที่ควรเคารพบูชาอย่างแท้จริง ไม่มีเล่นแง่แสร้งนอนหรือเอาเหลี่ยมเอาเชิงกับใคร ท่านไม่มีทิฐิฐิมานะถือว่าตนเองเป็นใหญ่กว่า ผู้น้อยจะมาล้ำหน้ากำเกินไม่ได้ แม้จะไม่เจตนาก็ตาม ท่านไม่เคยมีจิตใจถือโทษเลย ^{๒๖}

๔.๓.๗ ขันติবারมีหลวงปู่ดูลย์ อตุโล

ในโอวาทปาฏิโมกข์ ก็ทรงยกขันติความอดทนขึ้นเป็นประธานว่า ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา ^{๒๗}ขันติความอดทน ตีติกขา คือความอดกลั้นทนทาน เป็นคบะธรรมเครื่องเผากิเลสอย่างยิ่งดังนี้สรุปความทั้งสั้น คงได้ใจความว่า ขันติความอดทนเป็นบารมีธรรมอย่างเอก ถ้าผู้ใดตั้งใจรักษาย่อมกันความชั่วร้ายความเสียหาย ความเสื่อมทราม ที่นับว่าลามกธรรมเสียทั้งสิ้นได้ สิ่งที่ต้องการปรารถนาอาจสำเร็จได้ทุกประการ ข้อสำคัญที่ว่า ขันติเป็นธรรมให้สำเร็จทางสวรรค์ ทางพระนิพพาน คือว่าผู้ปรารถนาสวรรค์ เมื่อมีขันติความอดทน หมั่นเข้าใกล้ได้ตามข้ออรรถข้อธรรมในสำนักของนักปราชญ์น้อย ๆ ก็จักเกิดความเชื่อความเลื่อมใส เป็นไปมั่นในคุณพระรัตนตรัย เกิดปัญญาเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม บำเพ็ญทานและศีลให้ไพบูลย์ขึ้น ก็อาจสำเร็จภูมิสวรรค์ได้โดยไม่ต้องสงสัย ถ้าปรารถนาพระนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมอันประเสริฐ ก็ให้มีขันติความอดทน บำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ให้เต็มรอบ ก็อาจจักสำเร็จได้ตามปรารถนา ศีลที่ควรจะทำเพ็ญให้บริบูรณ์ก็มีหลายประเภท ต้องรักษาตามภูมิของตน ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ก็ควรรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ถ้าเป็น

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๑๘-๒๑๙.

^{๒๗} ทศบารมีวิภาค – เมตตาบารมี.(ออนไลน์).

สามเณรก็ควรรักษาศีล ๑๐ ถ้าเป็นภิกษุ ก็ควรรักษาพระปาฏิโมกขสังวรศีลให้เป็นภาคพื้น แล้วบำรุงยอดคืออาชีวะมัญญุกศีลสามเณรก็ควรรักษาศีล ๑๐ ถ้าเป็นภิกษุ ก็ควรรักษาพระปาฏิโมกขสังวรศีลให้เป็นภาคพื้น แล้วบำรุงยอดคืออาชีวะมัญญุกศีล

หลวงปู่ดูลย์ ไม่เคยเห็นท่านแสดงอากัปกิริยาใดๆ ให้เห็นว่า ท่านอึดอัดหรือรำคาญจนทนไม่ได้ถึงต้องบ่นอุ้อ กับกรณีใดๆ ทั้งสิ้น เช่น ไปเป็นประธานในงานสถานที่ใดๆ ไม่เคยเป็นเจ้าก็เจ้าการ รื้อฟื้นหรือให้เขาจัดแจงคัดแปลงใหม่ หรือไปในสถานที่ที่เป็นกิจนิมนต์ แม้จะต้องนั่งนานหรืออากาศอบอ้าว อย่างไร ก็ไม่เคยบ่นฯ เวลาเจ็บไข้ไม่สบาย หรือเวลาเผอิญอาหารมาไม่ตรงต่อเวลา แม้หิวกระหาย แค่นี้ก็ไม่เคยบ่นหรือล่าออย หรือแม้รสชาติอาหารจะจี๊ดจางอย่างไรก็ไม่เคยเรียกหาเครื่องปรุงอะไรเลย ตรงกันข้าม ถ้าเห็นพระเถระไหนชอบเป็นเจ้าก็เจ้าการ จีบ้นหรือล่าออย ให้คนอื่นเอาใจเป็นต้นฯ หลวงปู่มักปรารภให้ฟังว่า“แก่นี้อดทนไม่ได้หรือ ถ้าแก่นี้อดทนไม่ได้ จะเอาชนะกิเลสตัณหาได้อย่างไร”^{๒๔} หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงไว้เป็นอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนานั้น คือ ขันติ ความอดทนที่ต่อบะต่อการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดี สนับสนุนในการดำรงชีวิตสมณะ

ขันติธรรม คือ สภาพธรรมที่อดทน อดกลั้น ด้วยกุศล ด้วยสภาพธรรมฝ่ายดี แต่ไม่ใช่ความอดทน ด้วยอกุศลจิตครับ ขันติธรรม เป็นสภาพธรรม คือ อโหสัจเจตสิก ขันติธรรม มีหลายระดับ ทั้งความอดทนอดกลั้นด้วยกุศลจิต อดทนต่อ ความหนาว ความร้อน อดทนต่อความประทุษร้ายของผู้อื่น หรือ อดทนต่อสิ่งต่างๆ ด้วยกุศลจิต และขันติโดยนัยสูงสุด ยังหมายถึง ปัญญาที่เป็น วิปัสสนาญาณ ที่เป็น ขันติญาณ อันเป็นการเห็นการเกิดดับของสภาพธรรม ที่เป็นแต่ละกลุ่มกลาปของสภาพธรรม ดังนั้น ทั้งความอดทน อดกลั้นด้วยกุศลจิต รวมทั้งปัญญาย่อมเป็น ขันติธรรมทั้งสิ้น ขันติธรรมจึงมีหลายระดับตามที่กล่าวมาครับ ขันติธรรมจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยการศึกษาพระธรรม อบรมปัญญา เพราะเมื่อปัญญาเจริญขึ้น ขันติ ความอดทนด้วยกุศลจิต ก็เพิ่มขึ้น และเมื่อปัญญาเจริญถึงระดับวิปัสสนาญาณก็ทำให้ถึงขันติธรรมที่เป็นปัญญาระดับสูงที่เป็น ขันติญาณได้ครับ ดังนั้นเพราะปัญญาความเห็นถูกเจริญ เกิดขึ้น ก็ทำให้กุศลธรรมประการต่างๆ มีขันติ เป็นต้น เจริญ เกิดขึ้นตามไปด้วยครับ เพราะฉะนั้น อาศัยการฟังพระธรรม ศึกษาพระธรรมเพื่อความ

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน หน้า ๕๓๒.

เจริญขึ้นของปัญญา ชันดิก์เจริญ เกิดขึ้นครับ เพราะปัญญา วิชชา เป็นหัวหน้าของกุศลธรรมทั้งหลาย

๔.๓.๘ ธรรมะกับการค้าขาย

หลวงปู่ดูลย์ท่านมีลูกศิษย์ที่เป็นบรรพชิต และฆราวาสมากมาย โดยเฉพาะลูกศิษย์ที่ฆราวาสนั้นจะประกอบอาชีพธุรกิจที่เกี่ยวกับการค้าขายเสียเป็นส่วนใหญ่จึงไม่มีเวลาที่จะปฏิบัติธรรมดังคำกล่าวของลูกศิษย์ที่ฆราวาสว่า พวกกระผมมีภาระหน้าที่ในการค้าขายซึ่งบางครั้งจะต้องพุดะโรออกไปเกินความจริงบ้าง คำกำไรเกินควรบ้าง แต่กระผมก็มีความเลื่อมใสในการปฏิบัติทางสมาธิภาวนาอย่างยิ่ง แล้วก็ได้ลงมือปฏิบัติมาบ้างแล้วโดยลำดับ แต่บางท่านบอกว่าภาระหน้าที่อย่างผมนี้มาปฏิบัติภาวนาไม่ได้ผลหรอก หลวงปู่เห็นว่อย่างไรเพราะเขาว่าขายของเอากำไรก็เป็นบาปอยู่ หลวงปู่ว่า“เพื่อดำรงชีพอยู่ได้ ทุกคนจึงต้องมีอาชีพการงาน และอาชีพการงานทุกสาขาย่อมมีความถูกต้อง ความเหมาะสมความควรอยู่ในตัวของมัน เมื่อทำให้ถูกต้องพอเหมาะควรแล้วก็ใช่อภัยกถาธรรม ไม่เป็นบาปไม่เป็นบุญแต่ประการใด “ส่วนการประพฤตินั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะผู้ประพฤตินั้นย่อมสมควรแก่การงานทุกกรณี”^{๒๙}

พ่อค้าที่ประสบความสำเร็จในอาชีพของตน สามารถค้าขายได้กำไรเป็นทวีคูณเมื่อมีความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติมนุษย์แล้ว กล่าวถึงลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธที่มีลักษณะเป็นสายกลาง หรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา เพราะว่ระบบชีวิตของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่ามรรคนั้น มีชื่ออยู่ว่ามัชฌิมาปฏิปทา ในมรรคมองค์แปดแต่ละข้อเป็น สัมมา เช่น สัมมาอาชีพะ การที่เป็นสัมมานั้นก็คือ โดยถูกต้อง คือเกิดความพอดีนั่นเอง^{๓๐} มีลักษณะดังนี้

(๑) มีตาคี (จุกูมา) คือ สายตายาวไกล รู้จักสินค้า ของที่เป็น สามารถทะนุ เก่งกำไรได้แม่นยำวาณิชา (สตรีนักการค้าบางคน) เก่งกว่า วาณิโ (บุรุษนักการค้า) เสียด้วยซ้ำ สายตายาวไกลมาก หุ่นตัวไหนจะขึ้น ตัวไหนจะตก ตัวไหนจะขึ้นซื้อ เพื่อกำไรงาม บางคนก็สายตายาวไกล รู้ว่าที่ตรงนี้สนามบินแห่งใหม่กำลังจะขึ้นภายในไม่กี่ปี (ซึ่งคนทั่วไปไม่รู้) ก็กว้านซื้อที่ดินชาวบ้านถูกๆ ผลักดันให้ทางการตัดถนนผ่าน เพื่อให้ที่ขึ้นราคา ขายได้กำไรงาม

^{๒๙} อ่างแล้ว.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมื่อด ทราย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

(๒) จัดเจนธุรกิจ (วิรุโ) คือ มีหัวการค้า รู้แหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหวของตลาด สามารถในการจัดซื้อจัดจำหน่าย ซื้อตรง หรือซื้อผ่านตัวแทน ผ่านก๊อปปี้ จึงจะได้ของถูกของแพง ถ้าซื้อตรงอาจได้ของถูกแต่เราได้กำไรคนเดียว ถ้าซื้อผ่านนายหน้าหลายบริษัทอาจได้ของแพง แต่ญาติโกโหติกาผู้ค้าขายด้วยกันอาจมีส่วนได้จากกำไรส่วนต่าง เรียกว่า “รู้จักสงเคราะห์ญาติ” วังนั้นเถอะ อย่างไหนจะดีกว่ากัน นักธุรกิจผู้เจนจัดย่อมรู้และจัดการได้ดี

(๓) มีแหล่งทุนพร้อมที่จะพึ่งได้ (นิสฺสยสมฺปนฺโน) คือ รู้จักคนมาก กว้างขวางในวงการ หาทางสนิทสนมกับนักการเมืองผู้มีอำนาจ ด้วยการออกรอบกับท่านเหล่านั้นๆ เพื่อจะได้โอกาสขยายกิจการล้ำข้ามประเทศ เรียกว่า เป็นการลงทุนแบบโลกาภิวัตน์ รายได้จะพอกพูนขึ้นมหาศาล (แต่ระวังเหมือนกัน การคบพ้อค้ำถืดลงทุนต่างชาติ ก็ต้องดูให้ดี เพื่อไปคบคนที่ตะกละกินคนเดียว ไม่แบ่งคนอื่นบ้าง อาจถูกปฏิบัติได้ แล้วทุนที่เราลงทุนไปมหาศาล จะหายวับไปกับตาได้)

การค้าที่ต้องการกำไร การปฏิบัติธรรมจะว่าไปแล้ว ไม่ต่างจากพ้อค้ำ คือต้องการผลจากการปฏิบัติ จะเรียกแบบโวหารชาวบ้านว่า “กำไร” ก็ได้ นั่นคือกำไรแห่งชีวิต พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนการปฏิบัติธรรมคือการค้าขาย ตรัสว่า “ภิกษุผู้มีธรรม (องค์ประกอบ) 3 ย่อมไม่สามารถบรรลุกุศลธรรมที่ยังไม่บรรลุ ที่บรรลุแล้วก็ไม่สามารถให้เจริญมากขึ้นได้ ธรรม ๓ คือ

(๑) เข้า ไม่อธิฐานสมาธิโดยเคารพ (๒) เทียง ไม่อธิฐานสมาธิโดยเคารพ (๓) เย็น ไม่อธิฐานสมาธิโดยเคารพ” ลงว่าจี๋เกียจฝึกสมาธิภาวนาอย่างจริงจัง ทั้งเข้า เทียง และเย็น หรือทำก็สักว่าทำพ้อเป็นพิธี หรือเพื่ออวดเพื่อโชว์ว่าฉันเป็นนักปฏิบัติ ร้อยทั้งร้อย ไม่มีทางเพิ่มพูนกุศลธรรมอะไรได้ สิ่งที่เราควรละก็ละไม่ได้สิ่งที่ควรเพิ่มก็ไม่เพิ่ม ผลอย่างนี้อาจพอกพูนขึ้นกว่าตอนก่อนมาเป็นนักปฏิบัติด้วยซ้ำ อย่างนี้เรียกว่า ขาดทุนย่อยยับ คุณพ้อค้ำขาดทุนนั้นแล พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ย่อมไปพญุลย์ด้วยกุศลธรรมไม่นานคือ

(๑) มีตาดี ย่อมรู้ชัดนี้คือทุกข์ นี่คือเหตุปัจจัยทำให้ทุกข์เกิด นี่คือภาวะหมดทุกข์ และนี่คือวิธีปฏิบัติเพื่อหมดทุกข์ รู้ชัดอย่างนี้เรียกว่า ผู้มีตาดี อันนี้เรียกว่า มีความรู้ความเข้าใจถูกต้อง

(๒) จัดการธุระดี คือเป็นผู้ پاکเพียร ขยัน บากบั่น ไม่ทอดทิ้งธุระ ในการละอกุศลธรรมเพิ่มพูนกุศลธรรม นี่เป็นคุณสมบัติประการที่สอง เมื่อมีความรู้ความเข้าใจถูกต้องแล้ว ก็ต้อง پاکเพียรพยายามฝึกฝนอบรมเพื่อละอกุศล เพิ่มกุศล ความเพียรที่ถึงจุดสุดยอดท่านเรียกว่า “มหาปธาน” (เพียรอย่างยิ่งใหญ่) คือเพียรเพื่อป้องกันความไม่ดีที่ยังไม่เกิด, เพียรละความไม่ดีที่เกิดขึ้นแล้ว, เพียรสร้างความดีที่ยังไม่มี และเพียรรักษาความดีที่มีขึ้นแล้ว

(๓) พร้อมด้วยผู้ที่ฟังปาได้ ก็ต้องเข้าไปหาพระเถระผู้อาวุโส เป็นพหูสูตร ที่จะให้คำแนะนำแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติได้ ท่านเหล่านั้นเป็นกัลยาณมิตร ที่จะคอยแนะนำ พร่ำสอน ตักเตือนประคับประคองให้ก้าวเดินรุดหน้าไปยังจุดหมาย เนื้อหาของสองสูตรนี้สั้นๆ ผมขยายยกตัวอย่างเพื่อให้ชัดเจนขึ้น มิได้มีเจตนาอื่นใด นอกจากต้องการทำธรรมะให้เข้าใจได้เท่านั้นจริงๆ ^{๓๑}

๔.๓.๕ จิตคือพุทธะของหลวงปู่ดูลย์

ในหมู่ผู้ปฏิบัติธรรมสายพระกรรมฐาน ทั้งพระภิกษุและฆราวาสให้การยอมรับว่า "หลวงปู่ดูลย์ อตุโล" นับเป็นองค์เดียวที่มีความรู้ลึกซึ้งในเรื่องของจิต จนกระทั่งได้รับสมญาว่าเป็นบิดาแห่งการภาวนาจิต" ประจักษ์พยานแห่งสมญานามดังกล่าว จะเห็นได้จาก คำเทศน์ คำสอนและความสนใจของหลวงปู่ อยู่ในเรื่อง "จิต" เพียงอย่างเดียว เรื่องอื่นนอกจากนั้นหาได้อยู่ในความสนใจของหลวงปู่ไม่ด้วยความลึกซึ้งในเรื่องจิตจึงทำให้หลวงปู่ประกาศหลักธรรมโดยใช้คำว่า "จิตคือ พุทธะ" โดยเน้นสาระเหล่านี้ เช่น "พระพุทธเจ้าทั้งปวง และสัตว์โลกทั้งสิ้น ไม่ได้เป็นอะไรเลย นอกจากเป็นเพียงจิตหนึ่ง นอกจากจิตหนึ่งนี้แล้ว ไม่มีอะไรตั้งอยู่เลย" "จิตหนึ่ง ซึ่งปราศจากการตั้งต้นนี้ เป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้นและไม่อาจถูกทำลายได้เลย" "จิตหนึ่งเท่านั้นที่เป็นพระพุทธะ ดังคำตรัสที่ว่า "ผู้ใดเห็นจิต ผู้นั้นเห็นเราผู้ใดเห็นปฏิจางมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรมผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต พระธรรมเทศนาของหลวงปู่ในหัวข้อเรื่อง "จิต คือ พุทธะ" โดยละเอียดได้นำเสนอในภาคคำสอน ในตอนท้ายของหนังสือเล่มนี้แล้ว พร้อมทั้งคำแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วยในการสอนของหลวงปู่ ท่านจะเตือนสติสานุศิษย์เสมอๆ ว่า "อย่าส่งจิตออกนอก" หลวงปู่ยังสอนแนวทางปฏิบัติ อีกว่า "จงทำญาณให้เห็นจิต เมื่อเห็นจิตได้ ก็จะสามารถแยก รูป ถอดด้วยวิชขามรรคจิต เพื่อที่จะแยก รูปกับกายให้อยู่คนละส่วน แล้วจะเข้าใจพลติของจิตได้ในลำดับต่อไป" คำสอนเกี่ยวกับเรื่องจิตของหลวงปู่ ที่มีการบันทึกไว้ในที่อื่นๆ อีก ก็มีเช่น "หลักธรรมที่แท้จริง คือ จิต จิตของเราทุกคนนั้นแหละ คือ หลักธรรมสูงสุดในจิตใจเรา นอกจากนั้นแล้วไม่มีหลักธรรมใดๆ เลยจิตนี้แหละ คือ หลักธรรม ซึ่งออกไปจากนั้นแล้วก็ไม่ใช่จิต แต่จิตนั้น โดยตัวมันเองก็ไม่ใช่จิตขอให้เลิกละการคิดและการอธิบายเสียให้หมดสิ้น เมื่อนั้นเราอาจกล่าวได้ว่า คลองแห่งคำพูดได้ถูกตัดทอนไปแล้ว พิชของจิตก็ได้ถูกถอนขึ้นจนหมดสิ้น จิตในจิตก็จะเหลือแต่ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีอยู่ประจำแล้วทุกคน" ด้วยเหตุนี้ การสอนของหลวงปู่ จึงไม่เน้นที่การพูด การคิดหรือการเทศนาสั่งสอน แต่ท่านจะเน้นที่การภาวนา และให้ดูสิ่งที่จิตใจ ของตนเอง อย่าไปดูสิ่งอื่น เช่น อย่าไปสนใจดูสวรรค์ ดุนรก หรือ

^{๓๑} ลานธรรมจักร.บทความ. (ออนไลน์),

สิ่งอื่นใด แต่ให้ผู้ที่จิตของตนเอง ให้ดูไปภายในตนเอง "อย่าส่งจิตออกนอก" จึงเป็นคำที่หลวงปู่เตือนลูกศิษย์อยู่เสมอความรู้ ความเข้าใจเรื่องจิต อย่างลึกซึ้งนี้ เป็นผลจากการปฏิบัติที่ ถ้าพระเวสฯ อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม เมื่อครั้งนั้นนั่นเอง

จริยวัตร ตั้งแต่หนุ่มจนกระทั่งท่านชราภาพ กิจทุกอย่างท่านมักจะทำด้วยตัวท่านเอง ไม่ชอบที่จะให้คนมารับใช้หรือเอาใจท่านมากนัก พระครูนั้นทปัญญาภรณ์ได้

สรุปจริยวัตรของหลวงปู่ดูลย์ในเรื่องนี้ไว้เป็นบันทึกของท่านว่า ประการแรกหลวงปู่ท่านเป็นคนที่ไม่มีมายา ไม่มีการวางมาด นั่งอย่างนั้น ยืนอย่างนี้ พุคอย่างนี้ เดินอย่างนั้น อะไรทำนองที่ทักท้วงเอาด้วยตนเองว่า ทำให้เกิดความภูมิใจสูง น่าเลื่อมใส นับถือ หรือยำเกรงบุญญาธิการ เวลาจะพูดก็ไม่ทำเสียงให้ห้าวกระหึ่มผิดปกติให้น่าเกรงขาม ท่านเป็นคนที่ไม่ใคร ๆ เอาใจยากหน่อย ไม่งั้นมันจะดูเป็นคนธรรมดาสามัญจนเกินไป ท่านจะทำอะไรก็ทำโดยกิริยา พุคโดยกิริยา ไม่ทำให้ใครลำบากโดยใช่เหตุ ไม่พูดให้ใครอึดอัดใจ เพียงเพื่อจะสนองค้นหา หรือปมด้อย หรืออัสมิมานะ (การถือเอาถือเรา) อะไรบางอย่าง

ประการที่สองหลวงปู่ท่านเป็นคนเข้มแข็ง คนที่เข้มแข็งย่อมไม่นิยมการพึ่งพาผู้อื่นเป็นธรรมดา โดยเฉพาะในกิจที่เล็ก ๆ น้อย ๆ คนอ่อนแอเท่านั้นที่คอยแต่จะอาศัยผู้อื่นโดยไม่จำเป็น เด็กที่อ่อนแอย่อมคอยแต่จะออกอ้อนมารดา โยกเยกโยเซด้วยอาการต่าง ๆ เป็นอาจิม ผู้ใหญ่ที่อ่อนแอก็ฉนั้นนั่น อยู่ก็ยาก กินก็ลำบาก งอแง หงุดหงิด เจ้าโทสะ ต้องมีคนคอยเอาอกเอาใจอยู่ตลอดเวลาเหมือนเด็กอ่อนที่ขี้โรค แต่หลวงปู่ท่านเป็นคนที่ไม่หาความอ่อนแอไม่พบ เป็นผู้ที่มีความสง่าผ่าเผยโดยไม่ต้องวางมาด ทุกอิริยาบถของท่าน อวัยวะทุกส่วนเคลื่อนไหวด้วยตัวเองตามหน้าที่อย่างอิสระ ปราศจากการควบคุมบรรจงจัดให้น่าประทับใจแต่อย่างใดไม่เคยนั่งตัวงอ หรือเอนกายในที่สาธารณะ ไม่เอนกายเอกเขนก หรือนอนรับคารวะจากศรัทธมิก แม้สามเณรที่เพิ่งบวชในวันนั้น บางครั้งเราจะเห็นภาพที่ผู้มองอดขำเสียมิได้ คือเมื่อท่านมีอายุมากกว่า ๕๐ ปีแล้ว ญาติโยมก็มีจิตศรัทธาซื้อหาไม้เท้ามาถวายให้ท่านได้ใช้เป็นเครื่องพยุงกาย ท่านก็ถลองศรัทธาญาติโยมด้วยการนำไม้เท้านั้นคิดตัวไปไหนมาไหนด้วย แต่กลับไม่ค่อยได้ใช้ไม้เท้าค้ำยันกายเลย จึงเกิดภาพที่น่าขันที่เห็นท่านนำไม้เท้าไปในลักษณะที่ถือไปทุกครั้ง ทำให้มองดูกลับกลายเป็นว่า หลวงปู่ไม่ได้พึ่งพาอาศัยไม้เท้านั้น แต่ไม้เท้ากลับต้องพึ่งพาให้หลวงปู่พาไป